

ISSN 2415-7929
DOI: 10.31891/2415-7929

Науковий журнал

**Актуальні проблеми
філології та
перекладознавства**

2022, № 26

Scientific journal

**Current issues of
linguistics and
translation studies**

2022, Issue 26

Хмельницький 2022

Науковий журнал
Актуальні проблеми філології та перекладознавства

Затверджено як фахове видання категорії «Б»
(наказ МОН №1188 від 24.09.2020)

Засновано в березні 2011 р.

Виходить 4 рази на рік

Хмельницький, 2022, № 26

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет

Наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-tit/apftp>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=UE4UR2oAAAAJ>

CrossRef <http://doi.org/10.31891/2415-7929>

Головний редактор

Царалунга Інна Богданівна, доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української філології Хмельницького національного
університету

Заступник головного редактора.
Голова редакційної колегії

Бойко Юлія Петрівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
германської філології та перекладознавства Хмельницького національного
університету

Відповідальний секретар

Купчишина Юлія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германської філології та перекладознавства Хмельницького національного
університету

Члени редакційної колегії

Базилевич Марина – PhD (м. Декор, штат Айова, США), Беднарова-Гібова Клаудія – PhD (м. Пряшів, Словаччина),
Бойко Ю. П. – д-р філол. н., Гавриш М. М. – канд. філол. н., Гнатюк М. І. – д-р філол. н., Давидюк Ю. Б. –
канд. філол. н., Ємець О. В. – канд. філол. н., Єсипенко Н. Г. – д-р. філол. н., Козловський В. В. – д-р. філол. н.,
Колгасва І. М. – д-р. філол. н., Коломієць Л. В. – д-р. філол. н., Купчинська З. О. – д-р. філол. н., Кшановська-
Ключевська Ельжбета – PhD (м. Краків, Польща), Марчук Л. М. – д-р. філол. н., Ніконова В. Г. – д-р. філол. н.,
Олійник Л. В. – канд. філол. н., Панасенко Наталія – д-р. філол. н. (м. Трнава, Словаччина), Папушина В. А. –
д-р.пед. н., Приймак І. В. – канд. філол. н., Славова Л. Л. – д-р. філол. н., Станіславова Л. Л. – канд. філол. н.,
Тимошенко Т. М. – канд. філол. н., Торчинська Н. М. – канд. філол. н., Торчинський М. М. – д-р філол. н.,
Холод Уляна – PhD (м. Оломоуц, Чеська Республіка), Царалунга І. Б. – д-р філол. н., Шуляк С. А. – д-р філол. н.,
Янчишин А. М. – канд. філол. н., Ющишина О. М. – канд. філол. н.

Технічний редактор Кравчик Ю. В. – канд. екон. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 6 від 29.12.2022

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства"
☎ +38 (0382) 67-51-08
e-mail: khnu.apfp@gmail.com
web: <http://apfp.khnu.km.ua/>
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_apfp.htm

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24779-14719ПР від 06 квітня 2021 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2022
© Редакція журналу "Актуальні проблеми
філології та перекладознавства", 2022

ЗМІСТ

КУЗЬМЕНКО Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ 5

KUZMENKO N.

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF TERMINOLOGICAL VOCABULARY OF ENGLISH INSTRUCTIONS

ЧУЧВАРА А. П.

КОМУНІКАЦІЯ В СОЦІОГРУПІ “ШКОЛЯР”: ОПОЗИЦІЯ *ЛИТЕРАТУРНА МОВА – НЕЛИТЕРАТУРНІ ФОРМИ* (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ АНДРІЯ КОКОТЮХИ “ЗООПАРК, АБО ДІТИ ДО 16”) 10

CHUCHVARA A.

COMMUNICATION IN THE SOCIAL GROUP “SCHOOLCHILD”: THE OPPOSITION *LITERARY LANGUAGE – NON-LITERARY FORMS* (BASED ON THE NOVEL BY ANDRII KOKOTYUKHA “ZOO, OR CHILDREN UNDER 16”)

КОЗИНСЬКИЙ Л. В., БОБКО А. М.

ХУДОЖНІЙ РЕПОРТАЖ В СТРУКТУРІ «БЕЛЕТРИСТИКИ НА НАУКОВОМУ ТЛІ» ДОКІЇ ГУМЕННОЇ: ВІД ВИТОКІВ ДО ВТІЛЕННЯ 17

KOZYNSKYI L., BOBKO A.

ARTISTIC REPORT IN THE STRUCTURE OF «FICTION ON A SCIENTIFIC BACKGROUND» BY DOKIA GUMENNA: FROM ORIGIN TO IMPLEMENTATION

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-26-1>

УДК 81'255

КУЗЬМЕНКО Н. В.

Дніпровський державний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ

У даній статті розглядаються теоретичні та прикладні аспекти поняття науково-технічний текст. Виокремлюються найуживаніші способи відтворення термінологічної лексики на прикладі інструкцій з експлуатації зволожувачів повітря. В роботі аналізуються характерні мовні засоби притаманні цьому жанру. Інструкції до побутової техніки належать до науково-технічного функціонального стилю. Різниця між іноземними та вітчизняними науково-технічними текстами полягає у відтворенні термінологічної лексики. Для її адаптації та адекватного відтворення при перекладі використовувались експлікація, конкретизація, антонімічний переклад, розгортання, граматична заміна та опущення. Слід продовжувати працювати над накопиченням досвіду відтворення науково-технічної літератури, цікавитися сучасними доробками у цій сфері та розвивати цей напрям, що сприятиме виконанню якісного та адекватного перекладу зрозумілого користувачу мови перекладу. Тому подальше дослідження особливостей відтворення термінологічної лексики має перспективу.

Ключові слова: переклад, терміни, науково-технічний текст, інструкція з експлуатації, способи відтворення.

KUZMENKO N.

Dniprovsky state technical university

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF TERMINOLOGICAL VOCABULARY OF ENGLISH INSTRUCTIONS

In this article, the theoretical and applied aspects of understanding the scientific and technical text are considered. The most commonly used ways to translate terminological vocabulary on the example of instructions for the exploitation of humidifiers are highlighted. The work analyzes the characteristic features of the current genre. Instructions for household appliances are up to the scientific and technical functional style. Scientific and technical style is realized by texts, which are recognized for proving the exact facts from some kind of special branch, as well as for fixing the process of learning information. Instructions are normative publications that define the rules for using a device, apparatus or machine. Documentation that is being prepared for publication should be of the highest possible quality. It must be absolutely competent from an engineering point of view and ideal from a literary point of view. A large amount of scientific and technical terminology was found in the texts of operating instructions. The difference between foreign and domestic scientific and technical texts is in the reproduction of terminological vocabulary. Due to disagreements in the systems of languages, the translator is forced to the use of translation transformations at different linguistic levels, including the pragmatic one. Pragmatic adaptation acts as changes that the translator makes to the text of the translation in order to achieve the expected effect on the recipient. For its adaptation and adequate reproduction in translation, explication, concretization, antonymic translation, expansion, grammatical replacement and omission were used. Some errors were found in existing translations. It is necessary to continue to work on the accumulation of experience in translation of scientific and technical literature, to be interested in modern developments in this area and to develop this direction, which will contribute to the implementation of a high-quality and adequate translation of the target language understandable to the user. Therefore, further study of the features of the reproduction of terminological vocabulary is promising.

Keywords: translation, terms, scientific and technical text, operating instructions, methods of translation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

За останні кілька років світ змінився. Ці зміни продиктовані пандемією Covid 19. Ставлення людей до побутових умов теж змінилося. Тепер усім відомо, що занадто сухе повітря у приміщенні сприяє поширенню інфекцій і розвитку захворювань дихальних шляхів. Для запобігання такої ситуації використовують різні прилади, які підтримують потрібну вологість у повітрі, як то зволожувачі повітря. На ринку техніки є багато таких приладів різних країн походження. Задля потрібного ефекту споживачі повинні вміти правильно користуватися такою технікою. Для цього слід ретельно ознайомитися з інструкцією, текст якої повинен бути коректно та адекватно відтворений. Слід звертати особливу увагу на переклад термінологічної лексики, оскільки вона відіграє ключову роль у розумінні тексту інструкцій для правильного використання приладів. Оскільки користувачем може бути технічно не обізнана людина, текст інструкцій повинен бути перекладений чітко та зрозуміло для реципієнта, адже неправильне використання цього приладу може нашкодити здоров'ю. Розуміння текстів такого типу не повинно викликати труднощів при ознайомленні з ним, особливо термінологічної лексики, що і виступає актуальністю нашого дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій

Систематизації стратегії, способам та правилам перекладу англійськомовних науково-технічних текстів присвячені роботи І.С. Алексєєвої, Ф.С. Бацевича, В.І. Карабана, І.В. Корунця, Т.Р. Кияка, І.І. Рєвзіна, Я.І. Рецкер, Т.В. Радзівєвської, С.А. Хоменко, І.С. Шалит та ін.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначити найуживаніші способи відтворення термінологічної лексики на прикладі інструкцій до зволожувачів повітря.

Виклад основного матеріалу

До визначальних рис науково-технічного типу тексту відносимо когнітивність та інформаційну насиченість. Адже всі наукові й технічні тексти завжди несуть конкретну нову інформацію для вивчення/пізнання певним колом людей. Ця нова інформація ховається у словах-термінах, словосполученнях і реченнях, що створюють той чи інший зміст. Найпоказовішими елементами наукового змісту текстів є їхня лексика, або точніше, термінолексика – окремі слова й словосполучення [3, с. 281].

Науково-технічний стиль є орієнтований на групового, а не на індивідуального реципієнта. Основні якості цього стилю - об'єктивність, логічність, доступність, узагальненість, абстрактний характер. В основі стилю сучасної англійської наукової та технічної літератури лежать норми англійської писемної мови з певними специфічними характеристиками.

У текстах такого роду використовується велика кількість спеціальних термінів. Слова відбираються з великою ретельністю для максимально точної передачі думки. Крім термінів широко використовуються службові слова, прислівники та скорочення.

Основне завдання наукової та технічної літератури – попередньо ясно і точно довести певну інформацію до читачів. Це досягається логічно обґрунтованим викладенням фактичного матеріалу без застосування емоційно забарвлених слів, виразів та граматичних конструкцій. Такий спосіб викладу можна назвати формально-логічним. Науковим та технічним текстам характерний нейтральний спосіб викладу фактів. Такого роду літературі властивий формальний, точний та чіткий виклад, опис та пояснення фактів. Автор прагне виключити можливість довільного тлумачення суті предметів. Тому в науково-технічній літературі рідко можна зустріти метафору та метонімію. Виклад інформації носить сухуватий та формальний характер. Завдяки цьому читач повно та ефективно забезпечується інформацією [7, с. 156].

Документація, яка готується до видання, повинна бути максимально високої якості. Вона повинна бути абсолютно грамотною з інженерної точки зору та ідеальною з літературної точки зору. У ній не повинно бути стилістичних дефектів тексту, таких як: зміщення логічного наголосу, наявність тавтології, плеоназм тощо. В ній повинні бути дотримані всі правила редакційно-видавничого оформлення [8].

До технічної документації відноситься кілька основних видів документів: стандарти, інструкції з експлуатації та ремонту, паспорта, технічні описи і т.д.

Згідно Національного стандарту України, до переліку неперіодичних видань за характером інформації відносять інструкцію. Інструкція – нормативно-інструктивне видання, що містить настанови, які ґрунтовно визначають правила правового регулювання в будь-якій сфері діяльності, порядок виконання певного виду робіт або правила користування виробами, послугами тощо [1, с.15].

Жанр тексту «інструкція з експлуатації» виступає поєднанням асертивних та апелятивних мовленнєвих актів. Він виник із повсякденних дискурсів викладання та навчання і може бути представленим у формі тексту (документи обсягом від однієї до декількох сторінок) та у формі книги (посібник). Він надає адресату знання про дії, які йому необхідні для використання виробу (технічного приладу, програмного забезпечення тощо) для передбачених цілей [5, с. 15].

Інструкції до побутової техніки належать до науково-технічного функціонального стилю. У лінгвістиці функціональним стилем мови називається система взаємозалежних мовних засобів, що служать певній меті комунікації [2, с. 134]. Науково-технічний стиль реалізується текстами, що призначені для повідомлення точних фактів з якої-небудь спеціальної галузі, а також для закріплення процесу пізнання інформації, найяскравішим прикладом яких є інструкції – нормативні видання, що визначають правила користування пристроєм, апаратом, машиною [4, с. 56].

Серед способів перекладу науково-технічної термінології можна виділити наступні: використання еквівалентів наявних у мові перекладу; відтворення за допомогою аналогу (найпоширеніший спосіб); переклад за допомогою слів, які не пов'язані з певним англійським словом, але які відбивають функціональний зміст термінів; транслітерація; калькування; транскрибування; описовий переклад, який часто використовується не через те, що англійське слово не має відповідників у мові перекладу, а через особливості використання цього слова у контексті.

Одним із завдань перекладача є досягнення адекватності перекладу. За визначенням А. В. Федорова, адекватність - це «вичерпна передача змістового оригіналу і повна функціонально-стилістичне відповідність йому» [6, с. 69]. Для цього при перекладі необхідно звертати увагу на немовні фактори, оскільки з їхньою допомогою в більшості випадків розкривається основна думка тексту, що перекладається. Для того, щоб донести суть змісту вихідного тексту, перекладач повинен мати певні знання та навички, а також враховувати особливості реципієнта та ситуації спілкування. Цей процес у лінгвістиці отримав назву «прагматичні аспекти перекладу». Досягнення еквівалентності перекладу та відображення за його допомогою комунікативного наміру відбувається не без втрат. Проте є низка перетворень, тобто перекладацьких трансформацій, покликаних компенсувати втрати задля досягнення адекватності цілого тексту. Через розбіжності в системах

мов, перекладач змушений вдаватися до використання перекладацьких трансформацій на різних лінгвістичних рівнях, у тому числі і на прагматичному.

При відтворенні мовою перекладу, перекладач тексту зобов'язаний вносити до нього зміни, щоб отримати текст перекладу. Отже, мають місце доповнення, пропуски, перестановка слів тощо.

Слід сказати, що прагматична адаптація виступає у якості змін, які перекладач вносить у текст перекладу для того, щоб досягти очікуваного ефекту на реципієнта.

Можна виділити такі прагматичні прийоми, які використовуються при перекладі технічних інструкцій: експлікація - заповнення відсутніх фонових знань шляхом додавання до тексту додаткової інформації; генералізація - заміна лексичної одиниці варіантом з ширшим значенням; розгортання/експансія як один із адекватних засобів транскодування значення певних фрагментів.

Необхідно відзначити, що часто дослівний переклад може стати причиною незрозуміння основної сутності текстового повідомлення.

Практична частина дослідження виконувалась на матеріалі оригінальних та перекладених інструкцій до зволожувачів повітря.

Прикладами вдалого використання експлікації при перекладі інструкцій є наступні.

The humidity level displayed is the required level that you have set (between 40% and 80% RH).

Відображений рівень вологості — це необхідний встановлений вами рівень (між 40 % та 80 % відносною вологості). [10]

Україномовним читачам інструкції є невідомим значення аббревіатури **RH**, тому доречним є тлумачення цього терміну через словосполучення **відносна вологість**.

Do not operate your appliance in a very dusty and/or humid atmosphere or where there is a fire risk.

Не використовуйте ваш прилад у дуже запиленому і/або вологому приміщенні або в приміщенні, де існує небезпека виникнення пожежі. [9]

При дослівному відтворенні словосполучення **humid atmosphere** читачу може бути незрозумілим значення іменника «атмосфера» стосовно використання приладу у домашніх умовах. Тому, використаний варіант відтворення є досить вдалим для розуміння.

Never use the appliance in other than an upright position.

Не використовуйте прилад, якщо він лежить на боці або стоїть під нахилом. [9]

Використання дослівного перекладу словосполучення **upright position** як **вертикальне положення** є прийнятним у цьому реченні. Проте, використана експлікація через **лежить на боці або стоїть під нахилом** наголошує на рекомендації не розмішувати прилад у наступних положеннях, задля коректного та ефективного використання.

When the appliance is not in use, it should be stored in a dry place.

Якщо ви не користуєтесь приладом, його слід поставити в приміщенні, захищеному від вологи. [9]

Використання дослівного перекладу словосполучення **a dry place** було б прийнятним у цьому реченні, та застосований варіант доволі доступно пояснює читачу якого роду місце зберігання слід обрати.

Використання конкретизації можемо спостерігати у наступних прикладах.

The use of a humidifier is particularly recommended in winter but the house should still be regularly aired.

Особливо рекомендується використовувати зволожувач узимку, хоча провітрювати житлове приміщення взагалі бажано регулярно. [9]

Запропонований варіант перекладу іменника **house** є більш прагматичним аніж дослівний, оскільки дослівний переклад як **будинок** міг би спантеличити мешканців квартир, які б подумали що такої поради слід прислухатися лише мешканцям будинків.

Do not carry or move the appliance during operation.

Не ворушіть прилад під час роботи. [9]

Дослівне відтворення дієслів було б прийнятним, проте запропонований варіант перекладу дієслів містить в собі поєднане значення, яке є зрозумілим реципієнту.

У текстах інструкцій зустрічаємо застосування антонімічного перекладу.

The air inlet grids located under the appliance are totally unobstructed.

Решітки вхідного отвору для повітря під приладом не мають бути заблоковані. [10]

Використання дослівного перекладу прикметника як «безперешкодний, вільний» було б зрозумілим користувачу, проте саме антонімічний варіант наголошує на важливості саме такої ситуації, яка дозволить приладу ефективно працювати.

Only use tap water, preferably soft.

Використовуйте тільки питну воду (холодну воду з-під крану), по можливості не жорстку. [9]

Використання антонімічного перекладу у цьому прикладі не знижує розуміння змісту речення. Частка «не» акцентує увагу на використанні води саме такої якості.

Застосування розгортання спостерігається у наступних випадках.

Never insert objects into the appliance.

Заборонено вставляти будь-які сторонні предмети у прилад. [10]

Використання розгортання у цьому випадку є виправданим через наголошення на заборону використання приладу неналежним чином.

Never immerse the appliance, the power cord or plug in water or any other liquid.

Не занурюйте прилад, шнур живлення або штепсельну вилку у воду або будь-яку іншу рідину. [10]

У цьому прикладі використовується більш м'який варіант перекладу, проте не знижується змістовна цінність.

Грамагичну заміну зустрічаємо у наступних випадках.

Do not allow absorbent materials, such as carpeting, curtains, drapes, or tablecloths to become damp.

Не допускайте вологості матеріалів, що утримують вологу, таких як килими, штори чи скатертину. [10]

Використання такої грамагичної заміни з дієслова на іменник є виправданим, оскільки дослівний варіант видався б нагромадженням.

It also has an electronic hygrometer for precise control of the relative humidity.

Він точно **регулює** відносну вологість завдяки наявності електронного гігостата. [9]

У цьому випадку спостерігаємо подібну ситуацію, як і у попередньому прикладі. Грамагична заміна дозволила зробити речення простим та без перевантаження.

Спостерігалось і використання опущень при перекладі.

Any commercial use, inappropriate use or failure to comply with the instructions, the manufacturer accepts no responsibility and the guarantee will not apply.

Отже, він не може використовуватись для виробничих цілей. [9]

Задля полегшення сприйняття інформації користувачем застосували опущення, адже для читача не є важливою інформація про те, що відбудеться із приладом при використанні його на виробництві.

Do not use hard or abrasive utensils, only use soft materials with the device.

Не використовуйте тверді або абразивні інструменти, слід використовувати лише м'які матеріали. [10]

В цьому випадку використане опущення не знижує цінності змісту речення, оскільки є зрозумілим, що йдеться мова саме про прилад.

У текстах інструкцій іноді можна зустріти і помилки у перекладах.

The clean alert will automatically blink. Hold the on/off button for 2 seconds to to reset the cleaning alert.

Сигнал тривоги буде мигати автоматично. Утримуйте кнопку ввімкнення/вимкнення протягом 2 секунд, щоб скинути сигнал. [10]

Мався на увазі сигнал про чищення, а не про тривогу.

SCALE CLEANING AND ANTISCALE CARTRIDGE

ОЧИЩЕННЯ ШКАЛУ ТА КАРТРИДЖ ПРОТИ НАКИПУ [10]

Більш доречним був би варіант «очищення від накипу», а не запропонований у інструкції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Виокремлені перекладацькі трансформації вказують на комунікативну спрямованість тексту інструкцій. Більшою мірою у перекладених текстах інструкцій використовувались експлікація та конкретизація. Хоча мали місце і антонімічний переклад, і розгортання, і грамагична заміна та опущення. Усі перелічені способи відтворення покликані на допомогу перекладачеві у адаптації та адекватному відтворенню текстів для реципієнта.

Слід продовжувати працювати над накопиченням досвіду відтворення науково-технічної літератури, цікавитися сучасними доробками у цій сфері та розвивати цей напрям, що сприятиме виконанню якісного та адекватного перекладу зрозумілого користувачу мови перекладу. Тому подальше дослідження особливостей відтворення термінологічної лексики має перспективу.

Література

1. ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ, 2016. 38с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: грамагичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 575 с.
3. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2008. 512 с.
4. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва: Международные отношения, 1990. 215 с.
5. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика: учебник для студентов, магистрантов и аспирантов (докторантов). Москва, 2006. 200 с.
6. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). СПб.: ИД Филология-Три, 2002. 416с.
7. Хоменко С.А., Цветкова Е.Е., Басовец И.М. Основы теории и практики перевода научно-технического текста с английского языка на русский: Учеб. пособие. Мн.:БНТУ, 2004. 204с.

8. Шалыт И.С. Методическое и справочное руководство по переводу на русский язык, тематическому редактированию, литературной правке и редакционно-издательскому оформлению инженерно-технической документации. 2007 URL: http://www.intent93.ru/useruploads/files/Metod_01.pdf (дата звернення 12.12.2022).
9. rowenta.ua [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – [ТОВ"Груп Себ Україна"] – Режим доступа: <https://www.rowenta.ua/інструкції-користувача/Продукт/Догляд-за-оселею/ЗВОЛОЖУВАЧІ-Й-ОСУШУВАЧІ/VITALITY/csp/1830001118> (дата звернення 12.12.2022). – Назва з екрана
10. rowenta.ua [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – [ТОВ"Груп Себ Україна"] – Режим доступа: <https://www.rowenta.ua/інструкції-користувача/Продукт/Догляд-за-оселею/ЗВОЛОЖУВАЧІ-Й-ОСУШУВАЧІ/AQUA-BOOST-HU4020F0/csp/1830008331> (дата звернення 12.12.2022). – Назва з екрана

References

1. DSTU 3017:2015. Informacija ta dokumentacija. Vydannja. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennja ponjatj. Kyjiv, 2016. 38s.
2. Karaban V.I. Pereklad anghlijskogo naukovogo i tekhnichnogo literatury: gramatichni trudnoshti, leksichni, terminologichni ta zhanrovo-stylistichni problemy. Vinnycja: Nova knygha, 2004. 575 s.
3. Koruncj I. V. Vstup do perekladoznavstva. Pidruchnyk. Vinnycja: Nova Knygha, 2008. 512 s.
4. Recker Ya.I. Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1990. 215 s.
5. Susov I. P. Lingvisticheskaya pragmatika: uchebnik dlya studentov, magistrantov i aspirantov (doktorantov). Moskva, 2006. 200 s.
6. Fedorov A. V. Osnovy obshej teorii perevoda (lingvisticheskie problemy). SPb.: ID Filologiya-Tri, 2002. 416s.
7. Homenko S.A., Cvetkova E.E., Basovec I.M. Osnovy teorii i praktiki perevoda nauchno-tehnicheskogo teksta s anghlijskogo yazyka na russkij: Ucheb. posobie. Mn.:BNTU, 2004. 204s.
8. Shalyt I.S. Metodicheskoe i spravocnoe rukovodstvo po perevodu na russkij yazyk, tematiceskomu redaktirovaniyu, literaturnoj pravke i redakcionno-izdatelskomu oformleniyu inzhenerno-tehnicheskoy dokumentacii. 2007 URL: http://www.intent93.ru/useruploads/files/Metod_01.pdf (data zvernennja 12.12.2022).
9. rowenta.ua [Elektronnyj resurs]. – Elektronni dani. – [TOV"Ghrup Seb Ukrajina"] – Rezhym dostupa: <https://www.rowenta.ua/інструкції-користувача/Продукт/Догляд-за-оселею/ЗВОЛОЖУВАЧІ-Й-ОСУШУВАЧІ/VITALITY/csp/1830001118> (data zvernennja 12.12.2022). – Nazva z ekrana
10. rowenta.ua [Elektronnyj resurs]. – Elektronni dani. – [TOV"Ghrup Seb Ukrajina"] – Rezhym dostupa: <https://www.rowenta.ua/інструкції-користувача/Продукт/Догляд-за-оселею/ЗВОЛОЖУВАЧІ-Й-ОСУШУВАЧІ/AQUA-BOOST-HU4020F0/csp/1830008331> (data zvernennja 12.12.2022). – Nazva z ekrana

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-26-2>

УДК:811.161.2'276.3-053.6:316.77]:[821.161.2-31.09'20'':[81'271.1+81'42]

ЧУЧВАРА А. П.

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОМУНІКАЦІЯ В СОЦІОГРУПІ “ШКОЛЯР”: ОПОЗИЦІЯ ЛІТЕРАТУРНА МОВА – НЕЛІТЕРАТУРНІ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ АНДРІЯ КОКОТЮХИ “ЗООПАРК, АБО ДІТИ ДО 16”)

У статті за допомогою лінгвістичного показника “відповідність лексичних засобів художнього тексту літературній мові – нелітературним формам” розкрито засоби вияву вербально-семантичного рівня у структурі мовної особистості письменника. Виокремлено форми розмовної мови, просторіччя (суржику), жаргонну лексику та вульгаризми як приклади реалізації комунікації (опосередкованої мовною особистістю автора художнього твору) в соціогрупі “школяр”. Маркером комунікації в соціогрупі “школяр” стали шкільні прізвиська героїв. Отримані результати дослідження важливі для практичних занять із соціолінгвістики, культури мови, соціальної ономастики, лінгвістики тексту.

Ключові слова: літературна мова, нелітературні форми, соціогрупа “школяр”, мовна особистість, Андрій Кокотюха.

CHUCHVARA A.

Ivan Franko National University of Lviv

COMMUNICATION IN THE SOCIAL GROUP “SCHOOLCHILD”: THE OPPOSITION LITERARY LANGUAGE – NON-LITERARY FORMS (BASED ON THE NOVEL BY ANDRII KOKOTYUKHA “ZOO, OR CHILDREN UNDER 16”)

Using the linguistic indicator “correspondence of the lexical means of the artistic text to the literary language – non-literary forms”, the paper discloses the means of expressing the verbal-semantic level in the structure of the writer’s language and personality. The forms of colloquial language, colloquial speech (surzhyk), slang vocabulary and vulgarisms have been distinguished as examples of communication (mediated by the speech personality of the artistic work’s author) in the social group “schoolchild”. The descriptive method was used for the analysis.

Correspondence to the colloquial literary language was evidenced by nouns (“elektrychka” – electric train), “zahranka” – a trip abroad), verbs (“vidchepytsia” – get away, “dokopatysia” – find out), adjectives (“babskyi” – womanly, “idiotskyi” – idiotic), idioms (“daty po shyi” – to hit the neck, “mozolyty banky” – to be an eyecore).

Correspondence to non-literary forms. These are cases of the use of colloquial speech (surzhyk) – violation of lexical norms (“vidminyatsia” – get cancelled, “v pershu cherhu” – first of all), grammatical norms (“davai vyidemo” – let’s go out, “davai hovory” – talk now), of the orthographic norm (“viyskomat”). Jargon words and inflections in the direct speech of schoolchild characters – nouns (“baky” – money, zanachka – saved money), verbs (“valyty” – leave, “zakumaryty” – bore), adjectives (“hnylyi” – rotten, “dovbanyi” – damned), adverbs (“kliovo” – cool, “chiki-piki” – well), stable expressions (“rozkataty hubu” – want too much, “sto pudiv” – definitely). Swear words and phrases in the dialogues of the characters, there are also nouns (“mudak” – idiot), verbs (“zherty” – eat too much), adjectives (“debilnyi” – moron), fixed expressions (“khrin yoho znaye” – nobody knows).

School nicknames also served as a marker of communication in the social group “schoolchild”.

The results of the research can be used as materials for practical classes in sociolinguistics, language culture, social onomastics, and text linguistics.

Key words: literary language, non-literary forms, social group “schoolchild”, speech personality, Andrii Kokotyukha.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Незважаючи на міждисциплінарний підхід до вивчення комунікації в різних сферах суспільного життя – маркетинговій, педагогічній, політичній, правовій, релігійній, соціальній тощо, – комунікація в школі, зокрема її горизонтальний рівень, тобто прямі контакти суб’єктів комунікації (на рівні “учень – учень”), досі є малодослідженою в соціолінгвістиці [4–6, 10–14]. Тому в статті розглянемо такий аспект комунікації в соціогрупі “школяр” як форми існування мови в суспільстві, а саме ознаки “літературне” – “нелітературне”, на матеріалі роману сучасного українського письменника Андрія Кокотюхи “Зоопарк, або Діти до 16”. Спілкування однокурсників опосередковане мовною особистістю автора художнього твору. Для вивчення проблеми використаємо теорію мовної особистості, зокрема її вербально-семантичний рівень [2–3, 8–9, 17–18]. У структурі мовної особистості Андрія Кокотюхи цей рівень розкриємо за допомогою такого лінгвістичного показника, як відповідність лексичних засобів тексту його роману літературній мові – нелітературним формам. Завдання статті: 1) виокремити лексичні засоби художнього тексту як приклади реалізації прямої комунікації в соціогрупі “школяр”, відповідні літературній мові та нелітературним формам; 2) розкрити семантику й функціонування виокремлених одиниць; 3) з’ясувати роль засвідчених у тексті роману шкільних прізвиськ у характеристиці персонажів. Для аналізу застосовуємо описовий метод.

Відповідність лексичних засобів розмовної літературній мові

Насамперед згрупуємо слова, поширені в розмовному стилі усного літературного мовлення. Щоб наблизити читача до природних комунікативних ситуацій в усному мовленні школярів, у тексті аналізованого

роману Андрія Кокотюхи використано розмовні лексеми (це підтверджують наведені в цій статті приклади з тексту роману, які у “Словнику української мови”, а також на сайті Українського лінгвістичного порталу “Словники України” online (у розділі “Словозміна”) подані з позначкою *розм.*, тобто розмовне слово або вираз). У мові персонажів зафіксовано такі розмовні слова та вирази: *барахло, гривеник, електричка, загранка, матушка, п'ятак, руб, троячка* (іменники), *відчепитися, вишкіритися, вляпатися, докопатися, ламатися, підриватися, підробити* (дієслова), *бабський, ідіотський, празникобий* (прикметники), а також фразеологізми: *дати по шиї, мозолити банькі, наче мішком прибитий*.

Наведемо приклади вживання в діалогах персонажів розмовних іменників: [Олександр¹ Макогон] – *От я і кажу – на вокзал. Подивимось, куди поїзди ходять. Може, кудись можна електричками доїхати* [Кокотюха, с. 120], де *електричка* – це *розм.* “Електрична залізниця; // Поїзд, що рухається по такій залізниці” [СУМ, т. 2, 1971, с. 468]; [Володимир Рудик] – <...> *Попили чайку, послушали касети. В неї [про нову вчительку біології. – А. Ч.] останній збірник італійців, музон так нічого, причому записи ще нормальні. Казала, їй брат із загранки привіз* [Кокотюха, с. 22], де *загранка* пор. із *заграниця* – *розм.* “1. Окрема держава, територія по той бік кордону. 2. збірн. Іноземні держави” [СУМ, т. 3, 1972, с. 92]. Окрему лексико-семантичну групу формують назви грошей – це *гривеник, п'ятак, руб, троячка*. У мовленні школяра: [Олександр Макогон] – *В тебе зранку нічого не було, а тут хлоп – “троячка”* [Кокотюха, с. 156], де *троячка* – *розм.* “Грошовий знак вартістю три карбованці” [СУМ, т. 10, 1979, с. 288]. Доречним видається вказати тут на те, що події, описані в романі, відбуваються в час пізнього радянського соціалізму тодішньої УРСР, зокрема йдеться про травневі дні 1985 року.

Розглянемо випадки вживання розмовних дієслів: [Діма Козоріз] – *Ну відчепися, ну Володю, ну знову те ж саме <...>* [Кокотюха, с. 49], де лексему *відчепитися* (див. *відчіплюватися* і *відчіплятися*) вжито переносно у значенні “2. *розм.* Переставати надокучати, заважати кому-небудь” [СУМ, т. 1, 1970, с. 661]; [Євгеній Арутюнов] – *Почули всі? Підірвалися – і в спортзал! Шо не ясно, Поросся?* [Кокотюха, с. 34], де *підірвалися* пор. із *підриватися* – “2. *перев. док., розм.* Пошкодити собі внутрішні органи від надмірного зусилля, натуги” [СУМ, т. 6, 1975, с. 490]; [Олександр Макогон] – *Там [про Крим. – А. Ч.], Юрку, море і фрукти. <...> З грошима так само щось придумасмо. Хтось казав, що на курортах можна таким, як ми, десь підробити.* <...> [Кокотюха, с. 99], де *підробити* (див. *підробляти*) – “2. *розм.* Заробляти додатково до основного прибутку або мати тимчасові, випадкові заробітки” [СУМ, т. 6, 1975, с. 492].

Наведемо приклади вживання розмовних прикметників: [Володимир Рудик] – *Різобик [прізвисько учня Дмитра Козоріза. – А. Ч.], знову в бабських трусах!* [Кокотюха, с. 48], тут *бабський* – це “*розм.* // Власт. бабам, жінкам; жіночий” [СУМ, т. 1, 1970, с. 77]; [Ігор Тихий] – *Ти, Мавро, за базар відповідай!* [Олександр Макогон] – *А я відповідаю! <...> – Відповідаю! На кого тут усі увагу звертають в першу чергу? На мене, на Зайця [прізвисько школяра Юрка Литовченка. – А. Ч.] чи на чувака в спортівках, у кедах, із сумкою та ще в ідіотській дитячій кепці!* <...> [Кокотюха, с. 135], де *ідіотський* – “2. *розм.* Дурний, безглуздий” [СУМ, т. 4, 1973, с. 12]; [Ігор Тихий] – *З яких це ти надходжень збираєш, чувак?* [Юрко Литовченко] – *Ну... Та мати празникового коли дасть, то баба, то булочку в школі не з'їм, то пляшки десь здам...* [Кокотюха, с. 91], див. значення прикметника *празникобий* – *розм.* // у знач. ім. празникове. “Те, що відбувається, влаштовується, надягається і т. ін. в свято” [СУМ, т. 7, 1976, с. 512], а *празник* – це “1. *розм.* Те саме, що свято” [СУМ, т. 7, 1976, с. 512].

Безпосередність спілкування співрозмовників автор увиразнює за допомогою розмовних фразеологізмів: [Володимир Рудик] – *Рухайтеся, рухайтеся! <...> – Макогон, дай йому [про школяра Віктора Стародуба. – А. Ч.] по шиї і виводь з класу! Шо неясно!* [Кокотюха, с. 69], сталий вираз *дати по шиї* пор. із зафіксованим у словнику фразеологізмом ♦ *діставати (дістати) по шиї*, що означає “бути битим; одержувати покарання” [СУМ, т. 11, 1980, с. 467]; [Олександр Макогон] – <...> *Будете зі мною ходити – всі разом згоримо! І тікати не можна, і лишатися тут, мозолити баньки цим козлам [йдеться про учнів Віктора Стародуба та Володимира Рудика. – А. Ч.] так само паливо. Ну, які пропозиції?* [Кокотюха, с. 79], вираз *мозолити банькі* пор. із засвідченим у словнику фразеологізмом ♦ *мозолити очі* кому, тобто “набридати, докучати постійною присутністю” [СУМ, т. 4, 1973, с. 780], лексема *банькі* – це вульгаризм на позначення очей [СУМ, т. 1, 1970, с. 102]; [Юрко Литовченко] – *А чого ти ржеш, наче мішком прибитий?* [Кокотюха, с. 78], вираз *наче мішком прибитий* пор. із фразеологізмами, які засвідчені у словнику, ♦ *як (мов, немов і т. ін.) мішком [із-за рогу] намаханий (прибитий)*, тобто “недоумкуватий, чудний або дивний (про людину)” [СУМ, т. 4, 1973, с. 762].

Звертаємо увагу на те, що автор роману стилістично увиразнює розмовну комунікацію учнів також формантами на *-ть*, ужитими паралельно зі стилістично нейтральними формами інфінітива на *-ти*: *робить, розібрать*. Розглянемо приклади: [Ігор Тихий] – *Ви, мудаки, на фіга так робить?* [Кокотюха, с. 194] або [Євгеній Арутюнов] – *Ану, козли, всім розібрать піджаки!* [Кокотюха, с. 55]. Засвідчено використання ненормативної форми займенника *шо* (замість *що*) – приклади вживання в тексті роману див. вище. Є випадки використання в прямій мові персонажів нестягнених форм займенників – замість *те, це є тес, цес* (вжиті в

¹ Називаючи лише адресанта повідомлення, вписуємо повні форми імен школярів шляхом заміни запропонованих у тексті роману варіантів імен персонажів, як-от: *Саня Макогон – на Олександр Макогон, Володя Рудик – Володимир Рудик, Вітя Стародуб – Віктор Стародуб, Женя Арутюнов – Євгеній Арутюнов.*

ролі часток). Пор. у тексті: [Ігор Тихий] – *Тее, пацани... З бабками голяк... У нас нема значок, коротше... Десь же заробимо...* [Кокотюха, с. 92]. Або: – *Мене за що? – щиро здивувався Заєць. – Його ж цеє... Мавпа [прізвисько учня Олександра Макогона. – А. Ч.] вдарив...* [Кокотюха, с. 77]. *Тее* [розм.], припускаємо й *цеє*, – тут частки, ужиті для заповнення паузи при запинці в мові, при наявності труднощів у доборі слова [“Словники України” online]. Замість нормативної форми частки *ні* зафіксовано розмовний варіант *не*: [Олександр Макогон] – *Та не... Генка, думаю, свій пацан* [Кокотюха, с. 99].

Відповідність лексичних засобів нелітературним формам

Літературній мові, зокрема її розмовному стилю, протистоїть просторіччя. Розпочнемо з випадків вживання просторіччя в прямій мові персонажів, яке характеризується відхиленнями від норми на всіх мовних рівнях; українсько-російський мовний “суржик” трактуватимемо як одну з форм українського просторіччя. Так, у тексті непоодинокими є приклади порушення **лексичних норм**, скажімо, у вживанні дієслів, як-от: *везе* (замість *щастить*, *таланить* [РУС, т. 1, 2011, с. 222]), *відміняться* (а не *скасовувати*, *скасовуватися*). У діалогах персонажів: [Ігор Тихий] – *<...> Везе ж нам сьогодні на ментів, а скільки їх ще буде!* *<...>* [Кокотюха, с. 104]; [Ігор Тихий] – *<...> На сьогодні гнилі базари відмінються. В нас іще буде час* [Кокотюха, с. 110]. Фіксуємо ненормативне використання прислівників: замість українських прислівників вжито скальковані відповідники російською – *в першу чергу* (замість *насамперед*, *передусім*, *найперше*), *по-взрослому* (а не *по-дорослому*), *хараішо* (нормативні відповідники *добре*, рідше *хороше*) [РУС, т. 4, 2014, с. 723], *по-любому* (замість нормативного українського вислову “у будь-якому разі”): [Ігор Тихий] – *<...> І якщо Рудик просто відмахає хараішо, то Стародуб прибі’є.* *<...>* [Кокотюха, с. 77]. Зафіксовано також ненормативні скорочення вихідних найменувань, як *воєнрук* (нормативне скорочення *військкерівник* (від *військовий керівник*) [РУС, т. 1, 2011, с. 294]) або *стройбат* (правильне скорочення *будбат* (від *будівельний батальйон*) [РУС, т. 4, 2014, с. 318]).

Прикладами порушення **граматичних норм** служать неправильно утворені форми наказового способу українського дієслова – *давай вийдемо, давай говори, давайте пожеремо*: [Ігор Тихий] – *Чув? Гідропарк.* [Олександр Макогон] – *І що?* [Ігор Тихий] – *Давай там вийдемо* [Кокотюха, с. 120].

Засвідчено приклад порушення **орфографічної норми** – *військокомат* замість *військкомат* (скорочення від *військовий комісаріат*): [Олександр Макогон] – *Яку це, на хер, армію!* [Ігор Тихий] – *У радянську! Приїхали з Чернігова, з військокомату. Подивляться, як у нас із військовою підготовкою. Будуть дивитися, кого в морську піхоту, а кого – відразу в стройбат. Анекдот про стройбат знаєте?* [Кокотюха, с. 32].

До нелітературного усного розмовного мовлення належить і жаргон. Зафіксовано **іменники-жаргонізми**, які об’єднуємо в кілька груп – це назви осіб (*мент* “мільйонер”¹, *пацан*), назви установ (*бурса*, *дурдом* “психіатрична лікарня”), назви грошей (*бабки*, *значка*), абстрактні поняття (*голяк*, *паливо* “велика неприємність”), а також інші лексеми зі шкільного лексикону (*музон* “музика”, *прикол*). [Ігор Тихий] – *Тее, пацани... З бабками голяк... У нас нема значок, коротше... Десь же заробимо...* [Кокотюха, с. 92]. Лексема *пацан* вжита у значенні “3. мол. Авторитетна людина в молодіжному угрупованні” [Ставицька 2005, с. 250]. У прямій мові школяра маємо ще такі лексеми: *бабки* (див. *мн.* *бабки*) – “Гроші” [Ставицька 2005, с. 41], *голяк* – “(у кого, з чим); мол. Про повну відсутність чогось” [Ставицька 2005, с. 108], *значка* – “2. мол. Щось приховане про запас” [Ставицька 2005, с. 149]. Пропонуємо ще приклади функціонування жаргонізмів в учнівському мовленні: [Ігор Тихий] – *Правильно. Тому восьмі класи й збирають. Бо вона [про воєнну підготовку для школярів. – А. Ч.] по-любому буде з осені. Хоч у бурсі, хоч де. Воєнрук матушці мій поскаржився, валідолу в неї просив. Його ж не попередили, ось де прикол* [Кокотюха, с. 32–33], тут *бурса* – це “мол.; ірон. Будь-який навчальний заклад” [Ставицька 2005, с. 71], а *прикол* – “1. крим., мол. Жарт, розіграш; дотепний вислів” [Ставицька 2005, с. 275].

У прямій мові персонажів зафіксовано **дієслова-жаргонізми** – *валити*, *влетіти*, *закумарити*, *звалювати*, *пропасати*. Наведемо приклади вживання в тексті. *Валити*, *звалювати*: [Ігор Тихий] – *Ну, в місті. Кажу – валити звідси [з міста. – А. Ч.] треба. <...> Коротше, звалюємо, поки нас не шукають* [Кокотюха, с. 89], *де валити* – це “6. (звідки); крим., мол. Іти, тікати звідкись” [Ставицька 2005, с. 75], пор. також *звалювати* – “мол. Іти, їхати звідкись” [Ставицька 2005, с. 154]. *Влетіти*: [Ігор Тихий] – *Бля, пацани, влетіли ми...* [Кокотюха, с. 94], тут *влетіти* – “1. мол. Потрапити в неприємну ситуацію” [Ставицька, с. 91]. *Закумарити*: [Юрко Литовченко] – *<...> Той гараж мене зовсім закумарив* [Кокотюха, с. 121], *закумарити* – “2. кого; мол. Набриднути комусь” [Ставицька 2005, с. 145]. *Пропасати*: [Юрко Литовченко] – *<...> Не думаю, що там аж так усе серйозно. Він, я так розумію, нас уже давно пропасає.* *<...>* [Кокотюха, с. 142], *де пропасати*, пор. *пасти* (кого) – це “1. крим., мол. Стежити, спостерігати за кимсь. 2. мол.; жарт.-ірон. Контролювати чиюсь поведінку” [Ставицька 2005, с. 249].

Розглянемо випадки вживання **прикметників-жаргонізмів**. *Гнилий*: [Олександр Макогон] – *Отакій ти крутий* [про Ігоря Тихого. – А. Ч.]? *Ну так шукав би! Тобі мало ментів на сьогодні?* [Ігор Тихий] – *<...> На сьогодні гнилі базари відмінються. В нас іще буде час* [Кокотюха, с. 110], тут *гнилий* – це “1. крим. Лякливий. 2. крим., мол. Непорядний. 3. Поганий” [Ставицька 2005, с. 105]; *довбаний*: [Олександр Макогон]

¹ Пропонуємо пояснення окремих жаргонізмів, значення яких не розглядаємо в прямій мові персонажів.

– <...> Школу **довбану** закінчити треба, тут без варіантів. <...> [Кокотюха, с. 79], де **довбаний** – це “мол.; нехвальн. Поганий, неприємний (негативна характеристика будь-якого предмета, явища, людини)” [Ставицька 2005, с. 124]; **крутий** (приклад вживання див. вище) – “мол. Про людину-професіонала. 5. мол.; схвальн. Оригінальний, екстраординарний. 6. жрм. Який переходить межі норми в чомусь” [Ставицька 2005, с. 191].

Наведемо приклади вживання в прямій мові персонажів **прислівників-жаргонізмів**. **Кльово**: [Ігор Тихий] – *Чув? Гідропарк*. [Олександр Макогон] – *І що?* [Ігор Тихий] – *Давай там вийдемо*. [Олександр Макогон] – *Для чого?* [Ігор Тихий] – *Погуляємо. Коли ще будемо тут. Хлопці казали, що **кльово**, каруселі різні...* [Кокотюха, с. 120], де прислівник **кльово** вжито в значенні “добре, чудово” [Ставицька 2005, с. 177]. **Хоре**: [Діма Козоріз] – *Володю, ну **хоре**, ну зав’язуй...* [Кокотюха, с. 49], тут прислівник **хоре** пор. із засвідченим у словнику жаргонізмом **харе** – “1. *безос.-предик.* Досить. 2. Добре, гаразд” [Ставицька 2005, с. 351]. **Чікі-нікі**: [Ігор Тихий] – <...> *Так що тут усе **чікі-нікі*** [йдеться про відсутність тривоги щодо закінчення навчання в школі. – *А. Ч.*], *не бздіть*. <...> [Кокотюха, с. 77], **чікі-нікі** – це “крим. Чудово, прекрасно” [Ставицька 2005, с. 364].

Зафіксовано також такі **сталі вирази-жаргонізми**, як *губу розкатати, ласти клеїти, либу тягнути, сто пудів*. Перший вираз *губу розкатати* вжито у значенні “*жрм.* 1. Багато хотіти, та нічого не мати” [Ставицька 2005, с. 113]; [Євгеній Арутюнов] – *Ну і далі що?* [Володимир Рудик] – *Нічого. **Губу розкатав**. Я так за виріз заглянув – нічого, все видно* [Кокотюха, с. 22]. Другий вислів *ласти клеїти* пор. зі стійким виразом у словнику “Український жаргон” *ласти склеїти*, що означає “померти, загинути” [Ставицька 2005, с. 200]: [Олександр Макогон] – *Е, хто там є, хапайте* [ніж і консервну банку. – *А. Ч.*] [Ігор Тихий] – *Як ти її зараз відкриєш? Хай краще на потім, коли зовсім **ласти клеїти** почнемо. У мене сало є, у Зайця – хлібчик і котлети* [Кокотюха, с. 115]. Третій вислів *либу тягнути* – пор. зі словниковим *либу тягти* – те саме, що *либу гнути (давити)*, тобто “посміхатися” [Ставицька 2005, с. 202]; [Олександр Макогон до Ігоря Тихого] – *Чого **либу тягнеш?*** [Кокотюха, с. 122]. І вислів *сто пудів* вказує на “вираження абсолютної впевненості” [Ставицька 2005, с. 281]: [Ігор Тихий] – *І тебе [до Олександра Макогона. – *А. Ч.*] **менти захистять?*** <...> *Сам подумай: Куйовду [про божевільного чоловіка. – *А. Ч.*] вони не посадять, це **сто пудів***. <...> [Кокотюха, с. 88].

Грубі, брутально-лайливі слова та звороти теж характерні для мовлення персонажів-школярів. Пропонуємо пояснення вульгаризмів за Словником української мови (де є позначка *лайл.*, тобто лайливе слово або вираз) та словником Лесі Ставицької “Українська мова без табу” (Київ, 2008) з огляду на контексти їх вживання в прямій мові персонажів. Ідеться про слова різних частин мови – це іменники (*банькі* “очі”, *баран* “нерозумна, слабодуха людина”, *мудак* “некмітлива людина; нікчемна людина; нудна людина”, *підарси* “нікчемні люди, негідники”, *херня* “нісенітниця, маячня”), дієслова (*відмахати* (ужито в значенні “побити, завдати ударів кому-небудь”), *дристати* “мати сильний розлад шлунка”, *жертити* “їсти жадібно, багато чого-небудь”), прикметники (*блядський* “огидний, жакливий”, *дебільний*, припускаємо, у значенні “людина, несповна розуму”, *недороблений* “нікчемний; поганий, не вартий доброго слова”), сталі вирази (*і хулі* “як риторичне питання – що?”, *на хер* – “навіщо, для чого”, *не бзди* – “не бійсь, все обійдеться; не говори неправди або дурниць”, *ні фіга* – “нічого”, *хрін з тобою* – “змушена згода з ким-, чим-небудь; нехай буде так, як є”, *хрін його знає* – “зовсім невідомо”). Під час вираження досади, роздратування, здивування вжито вульгаризми *блін, бля* “у ролі частк. або виг., евфем., вульг.-просторозм.” [Ставицька 2008, с. 97]. Див. приклад вживання у прямій мові персонажа: [Олександр Макогон] – *У нас, **блін**, це нема воєнки!* [Кокотюха, с. 32].

Прізвиська як маркер комунікації в соціогрупі “школяр”

Вивчення антропонімікону творів українських письменників – одна з пріоритетних тем у сучасному мовознавстві, про це, зокрема, свідчать дослідження з літературно-художньої ономастики. До сьогодні простежено, як у прозі Івана Франка прізвисько характеризує свого носія [15, с. 236–243]. Метою дослідження став аналіз діалектних варіантів власних назв, їхній характеристичний потенціал, етичне й естетичне значення у творах Юрія Станинця [7, с. 199–203]. Досліджено функціонування неофіційних іменувань у романах Григорія Тютюнника “Вир” та Василя Земляка “Лебедина зграя” [16, с. 98–105]. Об’єктом дослідження стали і літературно-художні антропоніми роману Андрія Кокотюхи “Червоний” [1, с. 231–237]. Одне із завдань нашої розвідки – з’ясувати, яку роль у характеристиці персонажів виконують засвідчені в тексті роману їхні прізвиська.

Торкаючись подій травня 1985 року, автор художнього твору зосередив свою увагу на учнях восьмого класу ніжинської школи, це середній шкільний вік. Із Додатку до тексту роману ми дізнаємося, що тодішній восьмий клас середньої школи відповідає теперішньому дев’ятому. Ознайомившись із текстом роману, можемо створити перелік найменувань школярів – це Нінка¹ Лагода, Юрко Литовченко (має прізвисько *Заєць*), Ігор Тихий (має прізвисько *Свиня*), Саня Макогон (має прізвисько *Макака*), Вова (варіанти імені в тексті – *Вовка*, *Володя*, *Вовчик*) Рудик, Діма Козоріз (має прізвисько *Різобик*), Женя Арутюнов, (відмінник) Шилівський (без вказівки на ім’я) і (“хорошист”) Любченко (без вказівки на ім’я), Танька Жукова, Светка Тараканова, Вітя (варіант імені – *Вітька*) Стародуб, Мишко Сапун, Пашка Жила, Олежка Удовиченко, Людка Суниця.

¹ Варіанти імен персонажів тут подано відповідно до особливостей їх вживання в тексті роману.

У романі представлено чотири учнівські прізвиська: *Заєць*, *Макака*, *Різобик* і *Свиня*. Переконаємося, що прізвиська отримують не всі учні певного класу. Засвідчені прізвиська різного походження – антропонімного або апелятивного. На вибір прізвиськ учнів, зокрема, впливали зовнішні, внутрішні ознаки персонажів, певні обставини з життя школярів. У всіх випадках ми знаємо не тільки прізвисько школяра, а також його ім'я та прізвище. Юрка Литовченка, зокрема, названо *Зайцем* через його зовнішність – видовжений рот, форму передніх зубів і зачіску. Саня [Олександр. – А. Ч.] Макогон отримав насамперед відпрізвисьцеве прізвисько *Макака*. Як розповідає сам персонаж про появу свого прізвиська, спершу це була відпрізвисьцева назва, яка згодом стала домінантою цілого асоціативного ряду прізвиськ від вихідного *Макака*: “Я – Макака, бо прізвище моє – Макогон. Макогон. Мак. Мака. Макака. За такою системою в нас кликухи чіпляють. Мене взагалі могли назвати будь-яким словом, яке визначало мавпу. Я залежно від ситуації був Гібоном, Горилою, Шимпанзе, Чітою, Павіаном, навіть Бібізяною. Але стаціонарно мене називали Макакою. Хто і коли приклеїв до мене цю кликуху, я навіть тоді забув, а тепер тим більше не згадаю” [Кокотюха, с. 26]. У мовленні ж персонажів засвідчено такі варіанти називання цього школяра: *Саня-Макака* [Кокотюха, с. 55] і *Мавпа* [Кокотюха, с. 56]. Зафіксовано ще одне відпрізвисьцеве прізвисько *Різобик* на позначення Діми [Дмитра. – А. Ч.] Козоріза, яке вказує на насмішковату зміну прізвища учня, автором цього прізвиська став його однокласник Володимир Рудик. Ігоря Тихого кликали *Свинєю* через випадок на уроці: “Ігор колись на уроці доїдав бутерброд з ковбасою, і тут його викликали розповісти про Шевченка-кріпака. Він не встиг прожувати, відразу нарвався: “Подивіться на нього! Мало того, що нічого не знає, та ще й поводить себе на уроці по-свинському!” Ясно, всі заржали, Тихий відразу став Свинєю” [Кокотюха, с. 27]. Дізнаємося з тексту роману, що цього школяра однокласники кликали по-різному: спочатку *Прищиком* (за зовнішніми ознаками), а потім асоціативно до вихідного прізвиська *Свиня* з’явилися назви *Паця*, *Хрюша*, *Кабан*, *Порося*.

Звертаємо увагу на те, що в назві роману Андрія Кокотюхи використано колективне прізвисько школярів (головних героїв твору) – *Зоопарк*. Таке прізвисько появилось після одного випадку на уроці алгебри: “Колись на алгебрі Свиня із Зайцем грали в “морський бій”, а я [Олександр Макогон. – А. Ч.] піддивлявся збоку в Свині, даючи йому цінні поради. Ми захопилися, Чекіст [прізвисько вчителя математики. – А. Ч.] перестав розказувати про якісь там квадратні корені і голосно вигукнув: – Ви, на гальорці, я доуго цей зоопарк буду чути? Клас вибухнув реготом, а Рудик, коли Чекіст наказав усім заспокоїтися, запитав: – А ж ви, Анатолію Федоровичу, вгадали? – Що я вгадав? – Про зоопарк. – Тут і гадати не треба. Нормальні люди, знаючи, що вони тупі, так себе не поводять. Сидять собі тихенько, іншим не заважають, сопуть у свої дірки. Правильно, Макогон? – Відразу Макогон... – тихенько пробурчав я, аби не зовсім мовчки проковтнути образу. Уже на перерві нас офіційно охрестили Зоопарком” [Кокотюха, с. 28–29]. У прямій мові персонажів засвідчено ще такий варіант називання цих трьох школярів – *Звірі*. Див. у тексті: “Вже біля самих дверей класу наш гурт протаранив Арутюнов з криком: “Звірі, людей пропустіть!”” [Кокотюха, с. 33]. І не випадково, мабуть, денотати цього колективного прізвиська були носіями трьох прізвиськ на позначення назв тварин – *Заєць* (Юрко Литовченко), *Мавпа* (Олександр Макогон) і *Свиня* (Ігор Тихий).

У тексті роману натрапляємо також на інформацію про шкільні прізвиська, носіями яких були вчителі: *Африканець*, або *Негр* (прізвисько військкерівника), *Дитинка* (прізвисько (попередньої) вчительки біології), *Сен-Сімон* (прізвисько вчителя історії), *Тамара* (саме так школярі називали нову вчительку біології Тамару Михайлівну), *Чекіст* (прізвисько класного керівника, вчителя математики Анатолія Федоровича).

Прізвиська військкерівника *Африканець* (від назви корінного населення Африки) і *Негр* (див. *негри* – “Назва корінного населення тропічної Африки, яке має темний колір шкіри і належить до негроїдної раси, а також нащадків африканців-негроїдів, примусово переселених у XVI–XIX ст. в Америку” [СУМ, т. 5, 1974, с. 280]) мотивовані апелятивами. Про причину присвоєння таких назв свідчить контекст твору: “<...> казали, він [про вчителя. – А. Ч.] служив десь у Африці, тільки про це вголос не можна говорити, бо те, що радянські війська стояли в Африці – військова і державна таємниця. Старшокласники казали, що коли воєнрук виходив із себе, то називав усіх неграми. Через те його друге поганяло було Негр. <...>” [Кокотюха, с. 35–36].

Прізвисько вчительки біології *Дитинка* теж мотивоване апелятивом, див. *дитинка*, *дитина* – “1. Маленька дівчинка або маленький хлопчик” [СУМ, т. 2, 1971, с. 287]. Автор устами головного персонажа так пояснює вибір цього прізвиська: “<...> Спочатку вона [про вчительку. – А. Ч.] років десять вела групу продовженого дня. Прикиньте, як вона насобачилася за цей час із малими: діточки, крихітки, сю-сю-сю, тра-ля-ля. Коли її нарешті звідти забрали і вона почала читати в більш дорослих класах, всі з неї випадали. Вона далі те ж саме несла: діточки, розкрийте зошитки, візьміть підручничок, запишіть прикладець... Так її і прозвали – Дитинка. Правда, сама вона була дебела і товста, хоча, кажуть, сорока не мала. <...>” [Кокотюха, с. 18].

Відантропонімне прізвисько *Сен-Сімон*, використане на позначення вчителя історії, вказує на зовнішню схожість денотата з діячем Французької буржуазної революції.

І хоча нову вчительку біології звали Тамара Михайлівна, учні неофіційно називали її *Тамарою*, пояснюючи це тендітними рисами її зовнішності. Власне ім'я денотата виконує тут функцію неофіційного найменування, оскільки в такій формі (*Тамара*) не може бути звертанням до адресата під час офіційної комунікації на рівні “учень – вчитель”.

Класний керівник, вчитель математики Анатолій Федорович названий відапелятивною назвою *Чекіст*. Учень, оповідач роману, пояснює вибір такого прізвиська для вчителя і його зовнішнім виглядом “*постійно ходив у довгому шкiряному плащі, купленому в Монголії*”, і головно внутрішніми ознаками – був суворим і різким у ставленні до школярів.

Отже, у пропонованій статті ми шукали відповідь на запитання, яка природа комунікації в соціогрупі “школяр”. За допомогою лінгвістичного показника “відповідність літературній мові – нелітературним формам” вдалось виокремити лексичні засоби тексту роману Андрія Кокотюхи “Зоопарк, або Діти до 16”, зокрема форми розмовної мови, просторіччя (суржик), жаргонну лексику та вульгаризми як приклади реалізації комунікації (опосередкованої мовною особистістю автора художнього твору) в соціогрупі “школяр”.

Маркером комунікації в соціогрупі “школяр” стали шкільні прізвиська героїв (і учнів, і вчителів). Виокремлені в тексті роману прізвиська персонажів похідні від онімів та апелятивів. Автор вживає їх задля характеристики героїв за зовнішніми ознаками, внутрішніми прикметами, особливостями мовлення, а також – щоб розкрити певні життєві обставини, випадки з життя іменованих. Неофіційні найменування в тексті аналізованого художнього твору виконують номінативну функцію, функцію оцінки (розкривають ставлення мовців до денотата) та характеристики названого прізвиськом.

Результати дослідження можуть бути використані як матеріали до практичних занять із соціолінгвістики, культури мови, соціальної ономастики, лінгвістики тексту тощо.

Перелік умовних скорочень назв джерел

- Кокотюха* – Кокотюха А. Зоопарк, або Діти до 16: роман. Київ: Зелений Пес, 2006. 224 с.
РУС – Російсько-український словник: у 4 т. Київ: Знання, 2011–2014.
“Словники України”
online – Український лінгвістичний портал “Словники України” online. URL:
<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>
Ставицька 2005 – Ставицька Л. Український жаргон: словник. Київ: Критика, 2005. 496 с.
Ставицька 2008 – Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Критика, 2008. 454 с.
СУМ – Словник української мови: в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

Література

1. Вегеш А. І. Стилiстична роль літературно-художніх антропонімів роману “Червоний” Андрія Кокотюхи. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2018. Вип. 48. С. 231–237.
2. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: монографія. Київ: Київ. ун-т, 2010. 446 с.
3. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. *Studia Linguistica*. 2008. № 1. С. 25–33. URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/10/2008-1-25-33-Голубовська-І.О..pdf>
4. Дайновський Ю. А., Балук Н. Р., Басій Н. Ф. Стан та перспективи розвитку маркетингових комунікацій підприємств оптової та роздрібної торгівлі. *Підприємництво і торгівля*: зб. наук. пр. Львів: Вид-во Львів. торг.-екон. ун-ту, 2017. Вип. 21. С. 30–35. URL: http://journals-lute.lviv.ua/journal/21_2017/7.pdf
5. Данилевська О. Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*. 2013. Вип. 2. С. 56–67.
6. Данилевська О. М. Параметри аналізу мовної ситуації у сфері шкільної освіти в Україні на початку ХХІ століття. *Українська мова*. 2019. № 4. С. 90–104.
7. Лавер О. Літературно-художні антропоніми як засіб увиразнення українського регіонального колориту (на матеріалі повісті Ю. Станинця “Юра Чорний”). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Мовознавство*. 2017. № 1 (27). С. 199–203.
8. Мазепова О. В. Еволюція поняття “мовна особистість” у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 48. С. 274–286.
9. Майборода Н. Г. Мовна особистість Дмитра Яворницького: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова”. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
10. Макеєва О. М. Роль правової комунікації у забезпеченні прав людини. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 146–150.
11. Маслова В. А. Професійно-педагогічна комунікація як умова розвитку комунікативних можливостей педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Психологія*. 2021. Вип. 3. С. 81–85. URL: <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/34/132>
12. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135–144.
13. Петрушкевич М. С. Нові медіа та можливості діалогізму у середовищі масової релігійної комунікації. *Вісник Черкаського університету. Сер. “Філософія”*. 2017. № 2. С. 24–32.

14. Сидоров М., Табаков Д. Интернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4. С. 119–125.
15. Сколоздра-Шепітко О. Стилістичні особливості прізвиськ персонажів у прозі Івана Франка. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 236–243. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_32.
16. Соколова А. В. Функції неофіційних антропонімів у романах Г. Тютюнника “Вир” та В. Земляка “Лебедина зграя”. *Записки з ономастики*. Одеса, 2003. С. 98–105. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Sokolova.pdf>.
17. Струганець Л. В. Поняття “мовна особистість” в україністиці. *Культура слова*. 2012. Вип. 77. С. 127–133. ^[17]_{SEP}
18. Чучвара А. Опозиція літературна мова – нелітературні форми в тексті кіноповісті Богдана Жолдака “УКРИ”. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. пр. / гол. ред. М. Є. Скиба; відп. за вип. М. М. Торчинський. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2015. Вип. 9. С. 198–203.*

References

1. Veghesh A. I. Stylistyczna rolj literaturno-khudozhnikh antroponimiv romanu “Chervonyj” Andrija Kokotjukhy. *Linghivistychni doslidzhennja*: zb. nauk. pr. KhNPU im. Gh. S. Skovorody. 2018. Vyp. 48. S. 231–237.
2. Ghnatjuk L. P. Movnyj fenomen Ghryghorija Skovorody v konteksti staroukrajinsjkoji knyzhnoji tradyciji: monohrafijska. Kyjiv: Kyjiv. un-t, 2010. 446 s.
3. Gholubovsjska I. O. Movna osobystistj jak linghvokuljturnyj fenomen. *Studia Linguistica*. 2008. № 1. S. 25–33. URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/10/2008-1-25-33-Голубовська-І.О..pdf>.
4. Dajnovsjskyj Ju. A., Baluk N. R., Basij N. F. Stan ta perspektivy rozvytku marketynghovykh komunikacij pidpryjemstv optovoji ta rozdribnoji torghivli. *Pidpryjemnystvo i torhivlia*: zb. nauk. pr. Lviv: Vyd-vo Lviv. torh.-ekon. un-tu, 2017. Vyp. 21. S. 30–35. URL: http://journals-lute.lviv.ua/journal/21_2017/7.pdf.
5. Danylevsjska O. Typy movnoji povedinky kyjivsjkykh shkoljariv. *Ukrajinsjska mova*. 2013. Vyp. 2. S. 56–67.
6. Danylevsjska O. M. Parametry analizu movnoji situaciji u sferi shkilnoji osvity v Ukraini na pochatku KhKhI stolittja. *Ukrajinsjska mova*. 2019. № 4. S. 90–104.
7. Laver O. Literaturno-khudozhni antroponimy jak zasib uvyraznennja ukrajinsjkogho reghionaljnogho kolorytu (na materialy povisti Ju. Stanyncja “Jura Chornyj”). *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser.: Movoznavstvo*. 2017. № 1 (27). S. 199–203.
8. Mazepova O. V. Evoljucija ponjattja “movna osobystistj” u suchasnykh linghivistychnykh doslidzhennjakh. *Movni i konceptualjni kartyny svitu*. 2014. Vyp. 48. S. 274–286.
9. Majboroda N. Gh. Movna osobystistj Dmytra Javornycjkogho: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spec. 10.02.01 “Ukrajinsjska mova”. Dnipropetrovsjk, 2010. 20 s.
10. Makejeva O. M. Rolj pravovoji komunikaciji u zabezpechenni prav ljudy. *Aljmanakh prava*. 2020. Vyp. 11. S. 146–150.
11. Maslova V. A. Profesijno-pedagoghichna komunikacija jak umova rozvytku komunikatyvnykh mozhlyvostej pedagogha. *Naukovyj visnyk Uzghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Ser.: Psykholohija*. 2021. Vyp. 3. S. 81–85. URL: <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/34/132>.
12. Ostapenko M. Politychna komunikacija: teoretychni aspekty doslidzhennja. *Politychnyj menedzhment*. 2012. № 3. S. 135–144.
13. Petrushkevych M. S. Novi media ta mozhlyvosti dialoghizmu u seredovyshhi masovoji relighijnoji komunikaciji. *Visnyk Cherkasjkogho universytetu. Ser. “Filosofija”*. 2017. № 2. S. 24–32.
14. Sydorov M., Tabakov D. Internet jak zasib socialjnoji komunikaciji ta socialjnogho vplyvu. *Politychnyj menedzhment*. 2008. № 4. S. 119–125.
15. Skolozdra-Shepitko O. Stylistychni osoblyvosti prizvysjk personazhiv u prozi Ivana Franka. *Ridne slovo v etnokuljturnomu vymiri*. 2012. S. 236–243. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_32.
16. Sokolova A. V. Funkciji neoficijnykh antroponimiv u romanakh Gh. Tjutjunyka “Vyr” ta V. Zemljaka “Lebedyna zghraja”. *Zapysky z onomastyky*. Odessa, 2003. S. 98–105. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Sokolova.pdf>
17. Struganecj L. V. Ponjattja “movna osobystistj” v ukrajinityci. *Kuljtura slova*. 2012. Vyp. 77. S. 127–133. ^[17]_{SEP}
18. Chuchvara A. Opozycja literaturna mova – neliteraturni formy v teksti kinopovisti Boghdana Zholdaka “UKRY”. *Aktualjni problemy filologhiji ta perekladoznavstva*: zb. nauk. pr. Vyp. dev’jatyj / ghol. red. M. Je. Skyba; vidp. za vyp. M. M. Torchynsjskyj. Khmeljnycjskyj: FOP Bidjuk Je. I., 2015. S. 198–203.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-26-3>

УДК: 821.161.2]:82-92(092)ГУМ(045)

КОЗИНСЬКИЙ Л. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БОБКО А. М.

Бандурівський ліцей Гайворонської міської ради Кіровоградської області

ХУДОЖНІЙ РЕПОРТАЖ В СТРУКТУРІ «БЕЛЕТРИСТИКИ НА НАУКОВОМУ ТЛІ» ДОКІЇ ГУМЕННОЇ: ВІД ВИТОКІВ ДО ВТІЛЕННЯ

У статті досліджено специфіку репортажної інтеграції Докією Гуменною наукового матеріалу, зібраного археологами в різні часи на землях України, в художню структуру її «белетристики на науковому тлі». Звернено увагу на читацькі вподобання письменниці, перші літературні спроби, роботу репортером, етнографом, участь в археологічних експедиціях, велику підготовчу роботу в бібліотеках, які лежать в основі її науково-фантастичних творів на історичну тематику. Проаналізовано авторські визначення жанрової приналежності творів та аналіз їх наукової рецепції. Зроблено висновки, що витоки есеїстичної репортажної складової творів на історичне минуле криються у періоді становлення творчості у школі та інституті, а недовга робота репортером допомогла їй творчо використати здобуті навички написання творів малих форм у подальшому, набравши вагомості. Завдяки суб'єктивній інтерпретації відомих явищ минулого, непослідовності викладу, довільності потоку мовлення, відкритій «нелінійності» авторка досягає мети – викликати резонанс серед науковців, які почали перевіряти художні твори на наукову достовірність, зацікавлюючи тим самим широке коло читачів. Запропоновано розглядати її есе, казки, повісті, романи, друковані в другій половині ХХ ст., як своєрідні художні репортажі із «виробничих майданчиків» археологів, кабінетів істориків, історичних музеїв. Доведено, що наукові праці з археології та історії України письменниця, у відповідності до творчого задуму, змогла творчо інтегрувати у текст, моделюючи життя людей минулих часів, не оминаючи, при потребі, висвітлення подій 30-х років в Україні. Нами вперше актуалізовано питання репортажності прози Докії Гуменної та запропоновано вивчати її творчість під таким кутом зору на уроках літератури, особливо при вивченні теми «репортаж».

Ключові слова: жанр, мемуари, поліморфний твір, художній репортаж, рефлексія, наукова белетристика, наукова фантастика, історія України, комунікативна стратегія, урок української літератури.

KOZYNSKYI L.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

BOBKO A.

Bandurivsky Lyceum Hayvoron city council of Kirovohrad region

ARTISTIC REPORT IN THE STRUCTURE OF «FICTION ON A SCIENTIFIC BACKGROUND» BY DOKIA GUMENNA: FROM ORIGIN TO IMPLEMENTATION

The article examines the specifics of Dokia Humenna's reporting integration of scientific material collected by archaeologists at different times in the lands of Ukraine into the artistic structure of her «fiction on a scientific background». Attention is drawn to the writer's reading preferences, first literary attempts, work as a reporter, ethnographer, participation in archaeological expeditions, extensive preparatory work in libraries, which are the basis of her science fiction works on historical topics. The author's definitions of genre belonging to the works and the analysis of their scientific reception are analyzed. It was concluded that the essayistic reporting component of the works on the historical past is significant due to the subjectivity of the interpretation of known phenomena of the past, the inconsistency of the presentation, the arbitrariness of the flow of speech, the open «non-linearity», and it was concluded that the author achieved her goal – to cause a resonance among scientists who began to check artistic works on scientific credibility, thereby attracting the interest of a wide range of readers. It is proposed to consider her essays, fairy tales, novels, novels, printed in the second half of the 20th century, as a kind of artistic reports from the «production sites» of archaeologists, historians' offices, and historical museums. It is proven that the writer was able to integrate scientific works on archeology and history of Ukraine, in accordance with her creative plan, into the text to cover the events of the 1930s in Ukraine. For the first time, we brought up the question of the reportage of Dokia Gumenna's prose and proposed to study her work from such a point of view, especially when studying the topic of «reportage».

Keywords: genre, memoirs, polymorphic work, artistic reportage, reflection, science fiction, science fiction, history of Ukraine, communicative strategy, Ukrainian literature lesson.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Докія Гуменна залишила у своєму творчому доробку велику прозову спадщину, яка засвідчує її працьовитість, репрезентує як майстра художньої прози малих і великих форм. Частина творів письменниці на історичну тематику відображає її творчу працю по висвітленню подій минулих часів, що розгорталася на теренах сучасної України. Вона старанно проводила збір потрібної інформації з археології для теми твору, обробляла її згідно ідейного задуму та видавала друком для ознайомлення якомога більшого кола людей з прадавньою історією України – науковців та зацікавлених читачів. В деякій мірі ця робота нагадувала її роботу репортера, коли вона працювала в різних видавництвах у 20 – 30-х рр. ХХ ст. На сторінках творів з наукової белетристики, які містили фантастичні (творчі) уявлення письменниці про старовину, читач знаходить своєрідні художні репортажі про роботу археологів на польових майданчиках, істориків над історичними працями в тиші бібліотек, музейних працівників над створенням експозицій. Вона, всезнаючий

автор, щедро розкриває історичний матеріал, що слугує великим інформативним джерелом для широкої читачької аудиторії. Властивості художнього репортажу були використані нею для побудови однолінійної або дволінійної структури історико-фантастичних (за визначенням дослідників та самої авторки) творів. Вони цілком оригінальні, заклали початки «белетристики на науковому тлі», не схожі на твори інших українських письменників. Їх варто запропонувати для вивчення в старших класах на уроках позакласного читання не тільки як частини творчості Докії Гуменної, а також як зразок репортерської діяльності (доцільно на уроці «Репортаж»). І, з'ясовуючи витoki історіографічної творчості письменниці, шлях до її визнання критикою як першовідкривачки теми з праісторії України, скористаємося репортерськими методами збору інформації з її спогадів, літературно-критичних статей, порівняння з науковими матеріалами археологів та істориків.

Аналіз досліджень та публікацій

Увага Докії Гуменної в багатьох її творах прикута до духовної спадщини прадавньої України, яку вона часом пов'язує із сучасністю. Серед нових досліджень творчості прозаїка маємо найновіші праці В. Василенка, зокрема, з проблеми мнемонічної традиції, взаємозв'язку часу і простору в романі «Діти Чумацького Шляху», – першого твору, де вже в заголовку анонсується зустріч читача із космічною вічністю. Історико-фантастичні елементи та ідейно-художні особливості прози Докії Гуменної розглядали у своїх дослідженнях Л. Козинський, Г. Костюк, Т. Садівська, та ін. На її творчість звертали увагу автори колективної праці з етнічної історії давньої України, критично ставлячись до інтерпретації нею історії побутування духовного та матеріального світу українців, чие коріння, на її міркування, можна відшукати в давніх часах Трипілля та Скіфії. Вважаючи, що її науково-дослідницькі твори мають репортажну складову, ми беремо до уваги праці О. Бикової (окреслила в сучасному репортажі основні ознаки різновиду художнього репортажу), М. Василенка (з'ясував, що фантастичні репортажі-застереження, друкуються в засобах масової інформації, здатні потенційно вплинути на тенденції розвитку цивілізаційних процесів, в деякій мірі попередити про небезпеки). В цих роботах приділено увагу аналізу художніх репортажів в українській журналістиці, що дозволяє використати їх теоретичну базу для аналізу літературного викладу Докією Гуменною як документально точних відображень конкретної дійсності, правдивих фактів і людей безпосередньо з місця подій, так і використання нею матеріалів археологічних експедицій та праць істориків.

З журналістикою, як з цікавою та престижною професією, що базує свою роботу в тому числі на проведенні репортажів, знайомлять учнів ще у школі, тому звертаємо увагу на розробки таких занять.

На сьогодні відсутнє спеціальне дослідження місця художнього репортажу в структурі наукової белетристики Докії Гуменної, що й зумовило актуальність нашої статті.

Формування цілей статті

Мета цієї розвідки зумовлена потребою глибше дослідити процес становлення Докії Гуменної як майстра художнього репортажу, вивчити її досвід по проведенню підготовчої роботи для збирання матеріалу, з'ясувати прийоми творення художніх образів, відтворення зовнішніх рис персонажів, їх внутрішнього світу в прозі на наукову тематику. Особлива увага приділяється літературним засобам художнього репортажу, які допомагають яскравіше розкрити подію, явище чи зобразити людину, прокоментувати науковий контекст твору.

Виклад основного матеріалу

Прозова творчість Докії Гуменної має всі ознаки полідискурсивності. Її цілком вдалі літературні починання в юні роки отримали схвалення, що допомогло їй при роботі репортером, надали впевненості, коли повністю віддалася письменницькій роботі. Журналістикознавство виникнення журналістики та репортерства пов'язує з письменницькою діяльністю, прирівнюючи письменників давніх часів до журналістів, які збирають, обробляють та розповсюджують інформацію у вигляді цікаво написаних текстів. Обдаровані автори спроможні малою кількістю слів передати свій ідейний задум. Для кращого розуміння творчої майстерні Докії Гуменної маємо виходити з розуміння, що письменники – це журналісти, які вміють «доп'яти» цікавий матеріал, а справжній журналіст таки має вміти підготувати з того репортаж і мати хист письменника для творення художньої речі з того матеріалу, чи то виконуючи замовлення, чи визначаючи для читача нові стежки пізнання на свій смак і розсуд.

Для Докії Гуменної місцем усвідомлення вартості своїх жіночих прав навчатися і творити, перших літературних спроб, стала Ставишанська педшкола. Учнівським творам вона звиряла інтимні почуття до оточуючого світу, в цих стінах зрозуміла, що любить історію людської цивілізації, яка росла-виростала до встановлення рівноправ'я жінки в суспільстві. Директор школи, будучи за сумісництвом учителем з літератури, зумів під час додаткових недільних занять утвердити Докію Гуменну в думках про важливість освіти для реалізації мрії стати письменницею: «Тоді ж у мене було пристрасне бажання рости духовно, удосконалюватися [...] лізти до вершин своїх можливостей. [...] Його лекція вклала в мою душу, крім випростання потоптаної гордості, ще й зародок наступних моїх шукань на дорозі самовдосконалення: лектуру в цьому напрямку, захоплення доісторичними темами та спробами втілити їх у мистецьку одягу, як от «Велике Цабе». Це прийшло через десятки років» [4, с. 122].

Новий учитель з літератури поет Дмитро Загул розкрив її літературний таланти, відчувши її любов до слова, оцінивши досконалість письма. Він дав учениці можливість побувати на вершині слави, читаючи її твори як зразкові (іншим в науку, ввівши це у традицію на уроках літератури). Докія Гуменна признається у спогадах «Дар Евдотеї», що вже тоді виробила свій стиль: «А я просто не вміла багато написати і ледве перетягала з одної сторінки шкільного зошита на другу. Що вони пишуть на чотирьох сторінках? Я не знала, що писати більше і тому перша подавала свою роботу» [4, с. 123 – 124]. За проявлену активність та літературну майстерність її було призначено редактором шкільної газети, але Докія Гуменна самокритично згадувала своє редакторство й уміння керувати однолітками, вибрати тему твору: «[...] коли я сама хотіла щось написати, – бодай, вивантажити себе, – то виходила така поезія в прозі, як «Хочу вмерти молодою» або «Краса літнього дощу» [4, с. 140]. Завдяки лаконізму письма їй легко було згодом проявити себе у журналістській діяльності і разом з тим бути майстром науково-художньої поліморфної прози, яка поєднується з іншими жанрами й стилями.

Отримавши навички писати невеликі твори на запропоновані теми у шкільні роки, Докія Гуменна згодом працювала над текстами легко, використовуючи мікрооповідання у творах великих форм художньої прози. З таких мікрооповідань, або ж їх можна назвати художніми нарисами, в яких більше приділяється уваги художній деталі, мовному орнаменту, складаються повісті «Мана» (1952), «Велике Цабе» (1952), «Небесний змії» (1983) та романи «Хрещатий яр» (1956), «Скарга майбутньому» (1964) і «Золотий плуг» (1969), де окреме місце займає тетралогія «Діти Чумацького Шляху» (1948 – 1951). Відповідно вони мають складнішу композицію, ускладнені описами природи, предметів, явищ, роздумів, відступів. Письменницю вже не зупиняє розмір, уже не ставиться нею риторичне запитання «що вони пишуть на чотирьох сторінках?». Коли в неї був великий за обсягом матеріал, коли їй було що сказати, виходячи зі своїх вподобань, світоглядних позицій, вона «працює» на вимоги жанру. Художній нарис в журналістиці є фактично художнім твором, який обмежений кількістю рядків, колонок, сторінок – в залежності від вимог редактора, видавництва. І в творчій майстерні Докії Гуменної він може розростатися до повноформатного твору поліморфної форми, коли деталям, які поминає чи й відкидає нарис, надають повноти. Цієї вимоги, по-суті, дотримувалася письменниця у романі «Золотий плуг», виступаючи всюдисущим репортером, який веде репортаж про любовні «фронти» персонажів, видимі, невидимі, за їх особистим та громадським життям, який розмотує їх заплутані думки, переживання, коментує їх (в основному безпристрасно), ставить риторичні запитання, і, користуючись правом будівника тексту, наповнює його невідомим для широкого кола читачів матеріалом з історії України, інтегрованою у світову.

Журналістикознавці при визначенні терміну «художній репортаж» відштовхуються від розмірів тексту – «невеликий за своїм обсягом літературно-художній твір», від вибору теми – «присвячений оперативному зображенню якогось нового визначного явища, важливої події дійсності» [1, с. 57 – 58]. При цьому образність, публіцистична яскравість, літературно-художня розробка спостережень називаються його відмінними рисами [1, с. 58]. Художній репортаж репортера націлений на швидке опублікування, репортер «працює» на себе і на тираж видання (заробіток), тому великого значення журналістикознавці надають літературним засобам, які допомагають яскравіше розкрити подію, явище чи зобразити людину. Репортери, що володіють художнім словом, завойовують славу для себе і для видавництва, мають свого читача. Для письменників, що пишуть твори великих форм, шлях до читача виглядає довшим, але письменники – з прадавніх часів спостерігають, обробляють та виносять на суд читача свою літературну працю.

Як і в художньому творі, в структурі художнього репортажу використовуються пейзажні замальовки, застосовуються в архітектоніці твору опис інтер'єру, присутні короткі портретні зображення людини – риси обличчя, одяг і портрет-характеристика. Пейзаж та інтер'єр надають репортажу більшої виразності, сприяють яскравості, картинності зображення. Важливе місце у художньому репортажі відводиться діалогу, до якого часом приєднуються кілька осіб, творячи полілог. Жваві, стислі діалоги прискорюють оповідь репортера. Розмовний, науковий стилі, професіоналізми, архаїзми, діалектизми допомагають читачу відчути середовище, зрозуміти ситуацію, про яку розповідає автор, посилюють враження достовірності перебігу подій, створюють у читачів враження живої безпосередньої розмови. І всі ці особливості художнього репортажу можна віднайти в структурі художніх текстів на історичну тематику Докії Гуменної.

Свій довгий творчий шлях Докія Гуменна пройшла як прискіплива дослідниця людського життя – особистого та суспільного. Змалечку була спостережлива. Народні обряди, уявні і бачені нею, викликали захват в дитинстві і в дорослому віці, коли писалися спогади «Дар Евдотеї» [4, сс. 42, 46 – 47, 72, 77, 81 – 82], народні звичаї заставляли дитину бути обачною з дідьком у бузку, з мавкою в полі [4, сс. 63, 78]. В усьому розібратися допомагала дитяча лектура. В її практиці – це поглинання книжок, причому вибирала більше – для дорослих (нагадала це дитячим письменникам [4, с. 59]): «Я так ушпинилась у книжки, що з ними їла, з ними спала, з ними й всяку хатню роботу робила...» [4, с. 59]. Прочитання не по роках рано – у 8 – 10 років – Мільтона в російському перекладі, викликало хвилювання, «бо ще й досі не читала такої грандіозної епопеї» [4, с. 40]. В дитячі роки познайомилася вона й з фантастикою: «Найулюбленішою і найцікавішою вважала я тоді міжзоряну повість Камілла Фламмаріона «Стелла»» [4, с. 71].

Дитиною ставила перед собою питання про минувшину своєї землі, свого народу, свого роду: «А може це тут мої предки, хлопці й дівчата, справляли свято Купайла, може тут рік-у-рік горіло священне

багаття?» [4, с. 42]; «То була для мене велика радість кудись їхати, брати участь у якійсь оказії. Їдеш, а все здається, що це дорога тікає назад – ще одне н е з в и ч а й н е (розрядка автора. – Л.К.: А.Б.)... Я за цим усім аж трусилася. Ну, чи не скитського (скіфського (кочівницького), – наша примітка) я роду?» [4, с. 51]; «[...] і дика радість-екстаза заливає, а одночасно й питання, що ще тільки здається цікавістю. Як тут було сто років тому?» [4, с. 74].

Усі наведені спогади про читацькі вподобання, дитяче захоплення-екстаз від знаходження в світі краси природи, людських стосунків були тими чинниками, які посприяли визначенню мрії – стати письменницею [4, с. 90]. І вже тоді ж у неї формувався характер споглядача-критика, який умів добачити щось особливе. І за право висловлювати свою думку, не піддаватися на засудження цієї допитливості, десятилітня Докія непоступливо боролася, навіть якщо на неї намагалася вплинути її краща подруга [4, с. 63] – мама «То що? Як я маю якісь вади, то вже не можна інших критикувати?» [4, с. 85]. Вона виробила свій читацький смак на українській класиці та новаторських творах, на кращих зразках літератури: «У мене виробилося непомилне відчуття, – що – справжня література, яка бере в полон і не випускає до останнього рядка, а що – ремесло, бездарність» (курсив автора. – Л.К.: А.Б.) [4, с. 71]. Так формувався характер дослідниці історії людського життя: вона дивилася на оточуючу реальність, давала оцінку і виробила здатність бачити в цій реальності далеке минуле.

З малих років, як згадує Докія Гуменна у своїх мемуарах «Дар Евдотеї», її чудували назви навколишніх сіл, урочищ – «Де вони, ті Трояни?» – рефлексувала в дитинстві, ставлячи питання мамі [4, с. 49]. «Де ви, археологи?» рефлексувала навздогін дитячим питанням письменниці, коли писала мемуари «Іспит пам'яті» [4, с. 49]. Допитливість і рефлексія дівчинки при спілкуванні з близькими їй людьми, при читанні книжок не допомагала їй при комунікації з чужими людьми. Це було незрозумілим для родичів, бо при всій своїй спостережливості, при умінні давати оцінку діям людей, вона була нездатна отримати інформацію. За цей свій недолік вона чула про себе, що вона «недопитацька», вчителька її характеризувала як «скромная». І вона з цим погоджувалася: «невторопна, не вміла збрехати, швидко подумати, мовчазна, тиха і боязка» [4, с. 59].

Такий інтровертний тип особистості зовсім не завадив їй проявити «допитацькі», розслідувальні риси характеру репортера, комунікативні стратегії журналіста. В дорослому віці їй вистачило і малої долі зосередженості на зовнішньому світі, де проявила приховані здібності допитливого і зацікавленого в досягненні мети пошукача цікавих тем та відмінно виконала редакційне завдання для журналу «Плуг». Але вони підходили саме для письменницької праці, коли перед нею був аркуш паперу друкарська машинка та зібрані матеріали, зокрема, з давньої історії та міфології європейських та українського народу. Так постали її книжки «Епізод із життя Європи Критської» (1943, надрукована 1957), де грецька міфологія перекликала з сучасністю, «Велике Цабе» (1952), «Благослови, Мати» (1966) та «Минуле пливе в прийдешнє» (1978) – всі три присвячені трипільській культурі, «Золотий плуг» (1969), що увів скіфську культуру в життя ХХ століття, «Родинний альбом» (1971), що торкався загадкових сторін української міфології. Через десяток років письменниця повертається до історичних тем, періодично випускає межі люди книги «Небесний змії» (1982), в якій заглибилася в праісторію України, «Прогулянка алеями мільйоноліть» (1987), де вона розглянула етимологію давніх імен, а «Тайнопис камінної книги» (1990, рукопис не опублікований) подавав авторську інтерпретацію зображень на кам'яних брилах Кам'яної могили.

Відповіді на свої дитячі питання, що базуються на вихованому духовному світогляді, Докія Гуменна старалася віднайти у дорослому віці [10]. Тому їй була цікавою робота в археологічній експедиції, ознайомлення з її матеріалами, праця в бібліотеці з книгами на історичну тематику, спілкування з істориками та археологами. Зібрані власні спостереження та матеріали науковців вона в художній формі передала на сторінках численних прозових творів різних жанрів: в казці-есеї «Благослови, Мати!», повісті-феєрії «Епізод з життя Європи Критської», повісті «Небесний змії», романі «Діти Чумацького Шляху», нарисі, уклавши з них збірку «Прогулянка алеями мільйоноліть», оповіданні, новелі – окремі та об'єднані в збірці «Внуки столітнього запорожця». Репортажі, нариси увійшли до збірки «Багато неба». Тобто вона володіла технікою прозописма, пишучи мікроповідання, які, в залежності від ідеї по розкриванню теми, могла об'єднувати – виходила повість чи й роман (і навіть в чотирьох томах). Багато її творів носять ознаки великої пошукової роботи – чим більший твір, тим більше матеріалу зібрано, тим більше ідей реалізовано; у цьому їй допомагав немалий життєвий досвід.

Докія Гуменна пройшла дорогу учителя української мови та літератури, репортера, учасника археологічних експедицій, друкарки-стенографістки, працювала простою робітницею на заводах України та США (переїхала у 1950 році). Від малих років вона мріяла стати письменницею і зуміла реалізувати цю мрію, творчо працюючи зі словом до кінця свого життя, друкуючи у видавництві «Смолоскип» ім. В. Симоненка (Балтимор – Торонто) або Об'єднанні Українських Письменників «Слово» (Нью-Йорк), Видавництві Української Вільної Академії Наук (Нью-Йорк) до 1971 року по одному твору кожних два роки, інколи – через рік або три. Не полишала репортерсько-письменницьких старань в більш поважному віці, друкуючись у 1978, 1981 – 82, 1987 і 1990 роках. І це ми не беремо до уваги її дописи в українській періодиці США.

Вся «белетристика на науковому тлі» Докії Гуменної пронизана взаємодією власних міркувань з археологією, історією, фольклором, етнографією, мовознавством, художньою літературою. Можна

стверджувати, що вона своїми коментарями до творів, що друкувалися в україномовних періодичних виданнях, проводила своєрідні репортажі з власної мистецької майстерні. Вона роз'яснює, якими стежками проникла у такий близький для нас світ грецької міфології, яким чином спромоглася перекинути місток із історії України початку ХХ ст. в часи панування на наших землях трипільців та скіфів. Серія репортажів – прозових творів різних жанрів на історичну тематику – казка-есеї «Благослови, Мати!», повість-феєрія «Епізод з життя Європи Критської», повісті «Небесний змій», «Велике Цабе», «Золотий плуг» дали підстави Г. Костюку стверджувати, що «жанр історіософічної та мітологічної візії посідає чи не найповажніше місце в творчому доробку Докії Гуменної» [11, с. 63].

Зацікавлення історичними темами поглибилося в часи навчання письменниці в Ставищанській педшколі, де Докія Гуменна усвідомила еволюцію людства, наслідком якої стало визнання за жінкою прав на навчання. Дівчина зрозуміла, що отримала можливість поглиблення знань з цікавих галузей науки, мистецтва, і отримала змогу писати. Розпочавши свою творчість з невеликих оповідань в часи студентства, вона повернулася в письменницьке середовище після завершення обов'язкового відробітку в школі. Різновидом її письменницької діяльності стала літературна журналістика, репортерство, завдяки якому вона пройшла велику практику зі збирання, опрацювання та опублікування дослідженого матеріалу.

До періодичних літературних журналів, зокрема до журналу «Плуг» та його «філії в селі», Докія Гуменна відчувала вдячність за ширення поміж українцями мистецького слова, яке прищеплювало любов до рідної мови, за можливість початківцям друкуватися. Школу «Плуга» перейшли разом із Докією Гуменною, як шанобливо вона висловилася, – «високомайстерні» Панч, Сенченко, Головка, Довженко, Сосюра, ця школа породила масу вчителів, які «прищепили наступному поколінню любов до літератури, а це покоління стало батьками теперішніх Ліни Костенко і Івана Драча» [4, с. 211]. Серед її знайомих були вже такі, що працювали в редакціях газет і журналів. Вона, користуючись знайомством, співпрацювала з відділом «Сільське життя» газети «Пролетарська правда», мала платню в «кільканадцять карбованців», мала запрошення від редакції, але не пішла працювати через власне переконання, «що як стану газетяркою, то змушена буду думати не те, що хочу, а те, що скаже директива, що я втрачу своє лице, що я перейму стандартний газетний вислів» [4, с. 207]. Відбулася криза в житті випускниці інституту – відмовилася від улюбленої роботи та майбутнього добробуту заради можливості вільно творити словом: «А я хотіла плекати своє» [4, с. 207].

Як вільна письменниця Докія Гуменна займається літературною журналістикою, співпрацює з журналами «Сільсько-господарський пролетар», «Плуг», «Глобус», «Жіночий збірник», де опублікувала десяток оповідань та нарисів. Для заробітку писала рецензії, кілька їх було надруковано в журналі «Життя і революція», «Плужанин» [4, с. 227, 241, 245]. У 1928 році від редакції журналу «Плуг» та Всеукраїнської Спілки Селянських Письменників «Плуг» Докія Гуменна отримала відрядження «на все літо цього року по Україні для всебічного вивчення життя й побуту с/г. комун і колективів» – «поїдьте, побачите світу» та грошове утримання на цей час [4, с. 257 – 259]. Так репортерство рятує її від скрутного матеріального становища і дарує можливість знову пережити хвилювання від мандрівних зустрічей з невідомим, що з малих років викликає захоплення (озивалось в ній оте «чи не скитського я роду» (курсив наш. – Л.К.; А.Б.)). Докія Гуменна по-репортерськи максимально корисно використала подорож, відвідавши в Каневі могилу Тараса Шевченка, побувавши в залізрудній шахті, побачивши роботу металургів, оглянувши експозицію «музею Яворницького ім. Поля» з допомогою самого професора Дмитра Яворницького, пройшовши пішки вздовж Дніпра 80 кілометрів, ночуючи біля порогів Ненаситця, вивчивши життя та побут комунарів кількох комун, життя німецьких колоній. Її повезло на зустрічі з хорошими людьми, вона насолоджувалася краєвидами Дніпра, степу, зробила для себе відкриття людської сміливості спускатися під землю, приборкувати вогонь залізоплавильних печей. Але у величч людської праці, поряд з монументальною і вічною красою природи побачила тяжке становище багатьох людей та зародження загрози голоду на селі. Отакий всеоб'ємний художній репортаж подала письменниця, нічого не приховуючи перед читачами журналу «Плуг», де в трьох номерах у 1928 – 1929 років був надрукований репортаж під заголовком «Листи із степової України» [4, с. 259 – 263].

Зібраний протягом літа матеріал з життя сільськогосподарських комун вона тяжко уклала у жанрові рамки художнього репортажу. Перемучившись, – «м у с і л а дати звіт «Плугові»» (розрядка автора. – Л.К.; А.Б.), «а знаю ж, що не володію реалістичним письмом», «обняла мене велика творча скрута», – вирішує подати в формі листа до подруги Василюни, аби виправдати свою відвертість при описі негативних сторін колективізації [4, с. 269]. Творчий підхід репортера й письменниці Докії Гуменної був винагороджений схвальними відгуками знайомих, редакції, самого редактора Сергія Пилипенка за обраний жанр репортажу, багато гарних відгуків від читачів за правдивий і мистецький опис укладу життя в комунах. Так до неї прийшла слава та визнання, творчий успіх, бо вона отримала на наступний 1929 рік нове репортерське відрядження на Кубань. Її новий художній репортаж з місця компактного проживання українців був опублікований «у грубому журналі» «Червоний шлях» і окремою метеликом-книжкою під заголовком «Ех, Кубань, ти Кубань, хлібородная!..». Таким чином художній репортаж став першою окремо друкованою книжкою Докії Гуменної [4, с. 270].

Неочікуваний тріумф для авторки скінчився швидко. Вона, редактор та колективу журналу, за ці публікації зазнали засудження й гонінь з боку партії більшовиків. Сталося те, чого боялася письменниця Докія

Гуменна, через що не хотіла йти працювати в періодичне видання, – треба було покривити душею, аби догодити партійним вимогам прикрашати дійсність. Вона мала знищити своє творче «я», скоритися вимогам партії прикрашати дійсність, стати «коліщатком та гвинтиком загальнопролетарської справи». На прикладі пресингу Докії Гуменної партія більшовиків показала майбутнє кожного письменника та репортера, хто не буде дотримуватися поставлених вимог – такі майстри художнього слова позбавлялися можливості вільно творити.

Репортерство, з його завданнями уміти добре писати, давало змогу Докії Гуменній продовжувати писати й друкуватися – заробляти цим на життя. Письменниця зробила для себе відкриття своєї спроможності збирати, й аналізувати матеріал, готувати художній репортаж. Однак внаслідок розгорнутої проти неї нищівної критики – протягом десятиліття було кілька хвиль – більшовицькими партійними представниками від влади та преси, письменниця змушена була відійти від публічної журналістської діяльності, шукати у створюваному тоталітарному суспільстві місця для заробітку на прожиття. Спорадично виходять друком її твори, дещо друкує в газетах і журналах, але здебільшого вона збирає робочий матеріал у шухляду. Згодом ці матеріали ляжуть в основу багатьох романів, написаних у вільний для неї час тяжкої воєнної та післявоєнної доби. В час життєвої кризи письменницю рятували підзаробітки стенографісткою, але, як тільки вона була вільна від роботи, то присвячувала себе книжкам в бібліотечній тиші. Опрацьовує бібліографічний фонд Науково-дослідного інституту археології з дослідження пам'яток Трипілля як літератор, маючи на меті популяризувати археологічні відкриття. І як літератор (журналіст-репортер) вона напрошується на розкопи місць поселень давніх часів у складі кількох археологічних експедицій. Здійснює записи спостережень, розмов при зустрічі з людьми під час фольклорної експедиції, з археологами. Від такої кількості матеріалу у письменниці визріває бажання написати про минуле рідної землі: «От, якби так написати повість із життя на Україні шість тисяч років тому!» [4, с. 450].

Отже, не тільки дитячими захопленнями зумовлений вибір письменницею історичної тематики. Він крився в активному пошуку матеріалу в науковому середовищі, формувався під впливом світової літератури. Вона вже не була просто читачкою, а пробувала себе в ролі перекладача, відгукнувшись на пропозицію ДВУ перекласти роман «Ксипегуси» Роні Старшого – відомого класика французької фантастики, який ще в дитинстві схвилював її уявлення про прадавні цивілізаційні форми життя. Свою перекладену книгу письменниця бачила під час репортерської експедиції із зазначенням на титульній сторінці свого імені та прізвища, що потішило її, бо вона не знала, що книга була опублікована [4, с. 246]. Докія Гуменна знаходила втіху від читання книжок «про первісну людину». Найперше вона згадує книгу «По вогонь» того ж Роні Старшого, книжку Люї Моргана про побут індіанських племен. Вони для неї як віднайдені ліки для душі [4, с. 444]. В цей час її душевний стан врівноважувався походами в бібліотеку, можливістю замовляти книжки: «Надзвичайно цікаво! Це саме те, що я хочу!». В бібліотеці ж вона знайшла цитування теоретиком соціалістичного перетворення світу першоджерела засуджуваного на той час «морганізму»: «Як Енгельсові можна займатися доісторичною людиною, то можна й мені». Так згадуванням більшовицького кумира вона озброїлася для захисту свої цікавості спадщиною [4, с. 444].

Виграти свою битву за право вільно висловлювати думки, вільно вибирати книги для читання, матеріал для твору, описувати реальний стан справ Докія Гуменна не могла. Повне відторгнення письменниці тоталітарною більшовицькою системою від суспільного життя могло би привести до її фізичного знищення, бо репресивний маховик набирив обертів. Система пропонувала перебудову світосприйняття, підтверженої покаючим в періодиці – як доказ доступу вільних громадян до вільної преси. Довірлива Докія Гуменна написала пояснювального листа про природу своїх репортажів з досвіду побутування перших комун в редакцію «Літературної газети», де поряд з позитивними наслідками руху вказала на негативні сторони, які йому заважають, і про це, на її думку, не можна мовчати. Газета в кінці квітня 1932 року опублікувала тільки першу частину листа – як відкритого покаючого виступу. «Це ж фальшивка! Викинута те, заради чого я того листа написала» – пробувала розказати близькому оточенню недавня тріумфаторка серії художніх репортажів про колективізацію, примару голоду на селі [4, с. 335].

Публікація «покаянного листа в певній мірі допомогла письменниці вийти з-під тиску партії, але це не означало, що нагляд за нею припинився. Приходилося таїтися з думками, працювати над текстом, аби приховати у підтекст ідеї. Відраза до тоталітарного укладу життя у Докії Гуменної була настільки великою, що вона все зробила, аби після Другої світової війни переїхати до США. У вільній країні вже можна було вибирати теми творів, вибирати за основу події реальні, чи будувати фантастичні реалії на основі досягнень різних галузей науки. Популярність наукової фантастики в США, на думку Т. Садівської, посприяли переходу письменниці до нового жанру «наукової белетристики» [12, с. 70]. Літературознавець припускає, що письменниця для визначення жанру своїх творів скористалася запропонованою ще в 20-х роках Х. Гернсбеком назвою «наукова фантастика» (science fiction – «наукова белетристика»), а пишучи «белетристику на науковому тлі», вона продовжила роботу українських фантастів В. Винниченка, Ю. Смолича, В. Владка [12, с. 71].

Я. Цимбал, в передмові до недавно укладеної та виданої антології української фантастики «Атом у запряжі» подає ще більше десятка імен українських письменників-фантастів. Це, крім названих письменників, загадковий Сандро Касянюк, більш і менш відомі Іван Сенченко, Володимир Гадзінський, Дмитро Бузько,

Семен Склярєнко, Марія Романівська, Іван Ковтун, Петро Лісовий, Василь Бережний, Оксана Іваненко, Наталя Забіла, Блюм і Розен, Микола Трублаїні, Марія Романівська [13, с. 5 – 16]. До цього переліку треба додати літературознавця-науковця Мирона Степняка, який давав наукові коментарі до фантастичних деталей творів. І весь фантастичний напрям в українській літературі скоро був прикритий партійними функціонерами, оскільки фантастики не любив вождь, змінився «цілий літературний клімат» [13, с. 16]. Я. Цимбал згадує в переліку піджанрів фантастики, які визначив Георгій Гуревич, саме той, який найкраще підходить для «белетристики на науковому тлі» Докії Гуменної – «альтернативна історія» [13, с. 11].

Про альтернативну історію можна було вільно говорити у вільній країні США, де популярною на той час стала тематика доісторичного життя людства. Григорій Костюк, аналізуючи творчий доробок письменниці, відзначав рівнобічний розвиток історіософічних та міфологічних мотивів з іншими жанровими формами в творчих шуканнях белетристики. Він говорить про їх панування в передостанні роки творчої практики, хоча ці мотиви «як окремі епізоди, як фахові зацікавлення героїв, як паралелі з сучасністю, в тій чи іншій формі, мали місце вже в перших літературних виступах Докії Гуменної» [11, с. 63]. Нагадаємо, що думати про історію своєї землі вона почала ще в дитинстві. Її творчу уяву авторки живить пафос, вона сміливо називає свої міркування фантазією, що ґрунтується на здобутих матеріалах розкопів, описаних у повісті «Минуле пливе у прийдешнє» (1978): «Я ніде цього не вчитала, і це може бути моя фантазія. Але ж це не наукова розвідка, це – повість, розповідь, оперта трохи на інтуїції, а трохи й на зовсім фантазійних фактах» [6, с. 327].

Маємо констатувати, що Докія Гуменна власні погляди на давню історію України (Україна знаходиться в сім'ї народів Європи) виробила ще в часи «споглядальної» роботи вільним літератором в археологічних експедиціях разом з тими ж ученими, праці яких стали для української археологічної науки основою подальших досліджень. В «Етнічній історії давньої України» науковці згадують цих вчених: «Ретельно розроблена відносна й абсолютна хронологія трипільської культури (О. О. Кандиба-Ольжич, Т. С. Пассек) є сталонною для енеоліту загалом» [9, с. 19]. Альтернативна історія про те ж саме Трипілля, викладена письменницею в літературному творі «Минуле пливе в прийдешнє» (1978), науковцями згадується негативно: «Високий, у праісторичних вимірах, рівень розвитку трипільської культури породив фантастичні у своїй основі уявлення щодо праукраїнської цивілізації» [9, с. 20]. Тобто науковий колектив монографії «Етнічна історія давньої України», згадавши повість «Минуле пливе в прийдешнє», поставилися до написаного письменницею не як до художнього твору, де є місце творчій уяві (складає одне зі значень слова фантастика). Але ж письменниця не приховувала, що твір написаний «трохи й на зовсім фантазійних фактах» [6, с. 327].

Щоб зрозуміти творчий задум письменниці маємо розуміти плекання нею думки про набуток знань читачами про місце України в загальноєвропейській сім'ї, тобто маємо скористатися працею Умберто Еко, щоби зрозуміти зв'язку письменник-читач і його концепцію Зразкового Читача [8, 28]. Наукова белетристика Докії Гуменної розрахована на те, що читач чекає на книжку саме такої тематики, породжує в автора очікування, що читач, отримавши таку книжку, заповнить пробіли знань з історичної тематики. І навіть, якщо ці знання мають фантастичну (для художньої літератури це ж сприйнятно) основу, то, як пише М. Василенко, фантастичні репортажі (хай написані і як застереження) можуть бути передбаченнями певних подій [3].

Альтернативна історія давніх часів у художніх творах Докії Гуменної фактично та ж сама, що і в академічних виданнях нашої історії «Давня історія України» (в 3-х томах) [7], «Етнічна історія давньої України» [9]. І за джерело своїх праць і письменниця, і колектив авторів-науковців часто мають «Історію в дев'яти книгах» Геродота та матеріали археологічних розкопів. І хоч колективні праці написані значно пізніше виходу, наприклад, в світ «Золотого плуга» (1969), але науковці змушені визнавати відсутність повної картини історії тих часів. Мало можна говорити за прадавні часи Трипілля, але про ближчу історію скіфів так само багато здогадок: «найвірогідніше, ця подія мала місце...» [7, с. 44], «висловлюється також припущення, що війну із скіфами [...] Навряд чи це було так» [7, с. 45], «ряд дослідників висловлюють думку про [...] А це вже зовсім нереально» [7, с. 45 – 46].

У колективній монографії «Етнічна історія давньої України» теж висловлено багато припущень, наголошується, що науковці користуються власними висновками, які мають на меті пояснити давню історію України, але, хоч до них ставляться теж як до фантазій, та називають це по-науковому толерантніше: «За несхожості наведених гіпотез вимальовується порубіжне положення України щодо розташування великих етнічних масивів» [9, с. 16]. Коли науковці розглядають питання приналежності давньої України та її населення до сім'ї народів Європи, то основою для їх пояснень стають гіпотези: «Втім, найпопулярнішою лишається гіпотеза щодо східноєвропейської прабатьківщини з неодмінним включенням до її ареалу й території України» [9, с. 28]. Вчені-археологи визнають, що «українські науковці, здається, останніми приступили до розв'язання індоєвропейської проблеми», «лише у 90-ті роки індоєвропейська тема стає обов'язковою в узагальнюючих вітчизняних етноісторичних дослідженнях», «українські автори послідовно обстоюють гіпотезу східноєвропейської прабатьківщини індоєвропейців» [9, с. 28].

Альтернативна скіфська історія в романі Докії Гуменної «Золотий плуг» вплетена автором в історію нашої землі завдяки введенню автором у структуру твору про закоханих одне в одного студентів, які не можуть навести між собою комунікації, імен скіфського князя Мадія та царських скіфів (цілий рід, який мав частиною імені додаток Сай), демонструє нам велику творчу уяву авторки. Так читач дізнається, що українські

прізвища українців пов'язують сучасність та далеке минуле [5]. Так письменниця пов'язала історію XX ст. із історією осілих на наших землях кочівників, даючи читачам зрозуміти, що нащадки давніх і загадкових скіфів можуть жити серед нас. Так з-під пера письменниці й репортера вийшов зовсім не науково-популярний твір, але такий, що доповнив роботу наукового колективу, який теж згадує ці імена скіфських царів [9, с. 327]. Цей роман, закріплюючи сув'язь віків з нашою історією, найбільше має ознак великого художнього репортажу з продовженнями, в якому вона, як всезнаючий автор, скрізь присутня поруч зі своїми персонажами, скрізь під її контролем їх думки, почуття, їх наукові роздуми над історією скіфів, до якої, як вони з'ясовують, мають причетність. Так в обгортку роману, зібраного з численних репортажів про побут персонажів, їх наукову працю, мандрівки, комунікаційну безпорадність, душевні переживання, були закручені історії кохання, історія XX століття та історія скіфів.

Докія Гуменна, йдучи, на думку В. Василенка, за мнемонічною традицією українського еміграційного дискурсу, усвідомлювала значення пам'яті як необхідного обов'язку, і тому виконувала своєрідну місію, – це був для неї імператив, що передбачає письмове закріплення і фіксацію «синдрому свідчення» [2, с. 81]. Можна стверджувати, що проведені численні дослідження з нашої історії, Докія Гуменна зафіксувала у своїй великій творчій спадщині, вартій для вивчення у школі.

Оригінальна і нестандартна прозова творчість Докії Гуменної, яка з успіхом використовувала репортерську пошукову діяльність у зборі матеріалу для своєї письменницько-журналістської роботи, майстерність художника слова, має послужити хорошим прикладом учням, що хочуть стати письменниками і журналістами. Тому учителі повинні звернути на неї увагу, якщо за навчальними планами потрібно буде проводити нестандартний урок «Урок-репортаж» – то її життя і творчість може послужити своїми прикладами пошуку нових джерел інформації до теми (що вивчається), уміння в скороченому варіанті записати почуту інформацію, посприяти навчанню учнів застосовувати знання, здобуті на практиці, для аналізу різних процесів. Основними принципами організації уроку-репортажу може стати поділ класу на «репортерів», «архівістів», «статистів», «аналітиків» для всебічного опрацювання теми, мети, завдань майбутнього уроку. Вчитель має вказати джерела, запропонувати і надати літературу, а учні вибирають найважливіше з цієї літератури. Так учні спробують свої сили в тих професіях, що опанувала Докія Гуменна, і порівняти свої результати із успіхами письменниці, підготувавши повідомлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Увага Докії Гуменної до прадавньої історії була наслідком реалізації давніх власних творчих задумів та відповіддю на тенденції і виклики доби. Втіленню творчих задумів по написанню творів на науково-історичну тематику посприяли дитячі мрії, творче володіння словом, досвід репортера, що дозволило їй зібраний великий архівний та історичний матеріал про минуле України, творчо опрацювати й представити у поліморфних творах, часом з фантастичними елементами, зафіксувати сув'язь віків в історії України, зануритися в давнину і художньо подати реконструйований науковцями «сухий» матеріал археологічних здобутків.

«Белетристика на науковому тлі» Докії Гуменної як і інша її проза великих і малих форм, маючи ознаки репортажності, може стати цікавим матеріалом для вивчення в школі на нестандартних уроках української мови і літератури, історії України та світової історії.

Перспективи подальшого дослідження творчості Докії Гуменної бачимо в поглибленому вивченні поліморфності її художніх текстів як наслідок репортерської роботи.

Література

1. Бикова О. М. Художній репортаж на сторінках українських друкованих видань. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філол. науки. 2009. Вип. 20. С. 57-60.
2. Василенко В. Реінкарнація пам'яті, або Портрет покоління в інтер'єрі часу: «Діти Чумацького Шляху» Докії Гуменної. *Слово і Час*. 2019. № 09. С. 81-100.
3. Василенко М. К. Фантастичний репортаж-застереження як форма впливу на масову свідомість: новації жанру *Українське журналістикознавство*. Київ, 2001. Вип. 2. С. 41-43.
4. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Испит пам'яті. Кн. 1. Київські кручі; Кн. 2. Жар і крига / Передмова В. Пепи. Післямова С. Горощка. Київ : Дніпро, 2004. 520 с.
5. Гуменна Д. Золотий плуг. Нью-Йорк : Об'єднання українських письменників «Слово», 1968. 288 с.
6. Гуменна Д. Минуле пливе в прийдешнє. Н.-Йорк : Вид. Української Вільної Академії Наук, 1978. 384с.
7. Давня історія України: в 3-х томах / Голова ред. кол. П. П. Толочко. Київ : Наукова думка. Том 2: Скіфо-антична доба / Відповід. ред. С. Д. Крижицький. 1998. 496 с.
8. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Пер. з англійської Мар'яни Гірняк. Львів : Літопис, 2004. 384 с.

9. Етнічна історія давньої України [Текст] / П. П. Толочко [та ін.] ; НАН України, Інститут археології. Київ : [б.в.], 2000. 276 с.
10. Козинський Л. Духовний світогляд Докії Гуменної *Література. Фольклор. Проблеми поетики*: Зб. наук. праць. Вип. 22. Ч. 1 / Редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. Київ : Акцент, 2005. С. 126-137.
11. Костюк Г. На перехрестях життя та історії (II): До 70-річчя життя і 50-річчя літературної діяльності Докії Гуменної. *Сучасність*. 1975. Ч. 4 (172). С. 50-75. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Suchasnist/1975_N04_172.
12. Садівська Т. Твори Докії Гуменної в контексті «наукової белетристики». *Слово і час*. 2004. №3. С.70-76.
13. Цимбал Я. У двадцяті – на машині часу *Атом у запряжі*. Фантастика 20-х років. Київ : Темпора, 2017. С. 5-16.

References

1. Bykova O. M. Khudozhnij reportazh na storinkakh ukrajinsjkykh drukovanykh vydanj. *Naukovi praci Kam'janecj-Podiljskogohe nacionaljnogohe universytetu imeni Ivana Oghijenka*. Filologichni nauky, 2009, Vyp. 20. S. 57-60.
2. Vasylenko V. Reinkarnacija pam'jati, abo Portret pokolinnja v inter'jeri chasu: «Dity Chumacjkohe Shljaku» Dokiji Ghumennoi. *Slovo i Chas*. 2019. № 09. S. 81-100.
3. Vasylenko M. K. Fantastichnyj reportazh-zasterezhennja jak forma vplyvu na masovu svidomistj: novacij zhanru // *Ukrajinsjke zhurnalistykoznavstvo*. Kyjiv, 2001. Vyp. 2. S. 41-43.
4. Ghumenna D. Dar Evdoteji. Ispyt pam'jati. Kn. 1. Kyjivsjki kruchi; Kn. 2. Zhar i krygha / Peredmov V. Pepy. Pisljamova S. Ghoroshka. Kyjiv : Dnipro, 2004. 520 s.
5. Ghumenna D. Zolotyj plugh. Nju-Jork : Ob'jednannja ukrajinsjkykh pysmennykiv «Slovo», 1968. 288 s.
6. Ghumenna D. Mynule plyve v prydedshnje. Nju-Jork : Vydannja Ukrajinsjkoji Vilnoji Akademiji Nauk, 1978. 384 s.
7. Davnja istorija Ukrajiny: v 3-kh tomakh / Gholova red. kol. P. P. Tolochko. Kyjiv : Naukova dumka. Tom 2: Skifo-antychna doba / Vidpovid. red. S. D. Kryzhycjkyj. 1998. 496 s.
8. Eko U. Rolj chytacha. Doslidzhennja z semiotyky tekstiv / Per. z anghlijskoji Mar'jany Ghirmjak. Ljviv : Litopys, 2004. 384 s.
9. Etnichna istorija davnoji Ukrajiny [Tekst] / P. P. Tolochko [ta in.] ; NAN Ukrajiny, Instytut arkeologhiji. Kyjiv : [b.v.], 2000. 276 s.
10. Kozynsjkyj L. Dukhovnyj svitoghljad Dokiji Ghumennoi *Literatura. Foljlor. Problemy poetyky*: Zb. nauk. pracj. Vyp. 22. Ch. 1 / Redkol.: A. V. Kozlov (vidp. red.) ta in. Kyjiv : Akcent, 2005. S. 126-137.
11. Kostjuk Gh. Na perekhrestjakh zhyttja ta istoriji (II): Do 70-rihchja zhyttja i 50-rihchja literaturnoji dijajnosti Dokiji Ghumennoi *Suchasnistj*. 1975. Ch. 4 (172). S. 50-75. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Suchasnist/1975_N04_172.
12. Sadvjsjka T. Tvory Dokiji Ghumennoi v konteksti «naukovoji beletrystyky» *Slovo i chas*. 2004. №3. S. 70-76.
13. Cymbal Ja. U dvadcjati – na mashyni chasu *Atom u zapryzi*. Fantastyka 20-kh rokov. Kyjiv : Tempora, 2017. S. 5-16.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 29.12.2022. Ум. друк. арк. – 7,82. Обл.-вид. арк. – 6,95.
Формат 30×42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № 105/22

Тиражування здійснено з оригінал-макета редакційно-видавничим відділом
Хмельницького національного університету.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 77-33-63.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.